

VIII УНИШТЕЊЕ ДЕЛОВА ПОСАВСКОГ ОДРЕДА У ЗАПАДНОЈ СРБИЈИ

Од 1. посавског батаљона образована је једна чета која је ушла у састав 1. пролетерске бригаде. Кретала се преко Рудог и Међеђе до Рогатице и Подроманије, где је од Штаба бригаде добијала посебне задатке. Водила је оштре борбе на Црвеним стенама на Романији, затим у Плочама и Пјеновцу. Са бригадном колоном је учествовала у Игманском маршу и 8. фебруара 1942, бројно ослабљена, припојена је у Фочи 6. београдском батаљону.

По директиви Главног штаба НОПО Србије од преосталих бораца 1. и 3. тамнавског батаљона у Новој Вароши формирана је чета чији је командир постао Александар Рашковић зв. Миле Ужар. У чети се сакупило 55 људи.

Све до поласка у Србију чета је чистила поједина села од четника и обезбеђивала прилазе ка Новој Вароши. У чети је организована партијска организација од 7 чланова и актив СКОЈ-а од 5 омладинаца.

Међу партизанским јединицама које су се враћале у западну Србију, налазили су се Космајски партизански одред, поменута чета Посавског одреда, 2. чета Ужичког партизанског одреда, једна чета 2. шумадијског одреда, и један број партијско-политичких радника који су, по директиви ЦК КПЈ и Врховног штаба, упућени у ужички крај, Посавину и Тамнаву, са задатком да обнове партијски и политички рад. Групу су сачињавали: Влада Аксентијевић, Буда Давидовић, Миладин Петровић Носић, Веља Јеремић, Драги Живковић и неколико другарица,

међу којима и Владаина вереница Радмила Шубакић.¹ Читав борачки и командни састав те групе чинили су борци, већином радници, који су у јесењим и зимским одбранбеним борбама 1941. стекли борбено искуство.

Посавска чета је прешла 7. јануара реку Увац и код Бијелих Брда, северноисточно од Рудог, састала се са Космајским ким одредом и четом 2. шумадијског одреда. После окршаја са четницима кренули су преко Доње Јабланице ка Семегњеву. Ту су стигли 9. јануара ујутру. Одатле су се пребацили у Шљивовицу, где су нападнути од потерних однемачке 342. дивизије и четника. Борба је била оштра. Космајски одред и Посавска чета су имали два погинула и шест рањених, које су, уз јако обезбеђење, упутили у Нову Варош. Ноћу уочи 11. јануара код села Биоске та чета, Космајски одред и чета Ужичког и 2. шумадијског одреда успели су да пређу железничку пругу Ужице - Вишеград и упуте се у села Поникве и Заглавак. Успут су имали свакодневне борбе. Непријатељ их је ометао на сваком кораку. Ипак су пред далеко надмоћнијим непријатељем успели да се извуку ка Јеловој Гори по дубоком снегу и мразу. Одатле су 12. јануара стигли у Сеча Реку, сутрадан у Варду и Пашину Раван, а затим у Поћугу где су 18. јануара ухватили везу са Ваљевским партизанским одредом.²

ДРЛМА ЧЕТЕ СТОЈАНА ЉУБИКА

После борби са Немцима код Љубовије и испред Кадињаче, један вод 3. чете 1. посавског батаљона је био одсечен од своје главнине. Са њим се налазио и командант 1. батаљона Раденко Ранковић. Они су испред Бајине Баште пружили оштар отпор Немцима, а затим су се повукли на Тару. После Кадињаче, од батаљона, који је водио Влада Аксентијевић, одсечен је и Миле Манић Албанта, заменик команданта 1. батаљона и као рањеник

¹ Жарко Јовановић, *Народни херој Влада Аксентијевић*, Београд 1947, стр. 111, 112.

² Архив ВИИ, к. 1988, бр. рег. 114, Стенографска белешка учесника НОР-а.

прикључио се Раденку Ранковићу. После два дана код њих су дошли и рањеници са Кадињаче: Миливоје Ковачевић, Бранко Петрашевић и Урош Кирић, као и Стојан Љубић са остацма 3. чете. Они су успели код Кремне да пређу железничку пругу и друм у намери да се споје са Владом Аксентијевић. Уместо да се упуте у Семегрјевске колибе, на обронцима планине Златибор где се налазио Влада, они су упали у село Семегњево где су наишли на Немце. Вођена је борба пуних шест часова. Морали су се повући према Кремни, заобилазећи Шљивовицу.

О даљим догађајима везаним за ову групу Посавског одреда њени борци Богосав Пенчић, Милан Димитријевић и Веселин Карић су изјавили:

»Кретали смо се ка планини Тари и стигли испред Калуђерских Бара. Застали смо да предахнемо. Пришао нам је један сељак и рекао да се Немци крећу од Кремне. Нико му није веровао. Кад смо стигли у Калуђерске Баре, неко је узвикнуо: 'коружју, Немци!' Још док смо узимали борбени положај, Немци су отворили митраљеску и пушчану паљбу на нас. Онда смо и ми прихватили борбу и покушавали у два-три маха да их одбијемо. Нисмо успели. Погинуо на'м је Хамдија Бајрић, тромблониста. Успео је пре тога да избаци 5 - 6 трохмблona и приликом последњег покушаја покошен је из рафала тешког митраљеза.

Повукли смо се у сумрак на Тару. Било нас је око 67 бораца. Са нама су били: Раденко Ранковић, командант 1. посавског батаљона, Миливоје Миле Манић, заменик команданта истог батаљона и Команда 3. чете. Миле је тешко изговарао речи, јер је рањен на Кадињачи кроз оба образа на лицу. На Тари смо нашли још десет бораца нашег батаљона који су били одређени да минирају мост на Дрини код Бајине Баште, па им је у задњем тренутку јављено да се наредба поништава. Ту је било партизана и из других одреда. Сви су између себе говорили да је директива да свака јединица иде на свој терен. Одржан је један састанак свих комуниста из наше групе. Чини нам се да је главну реч имао Мирко Томић - Сељак из вишег форума. Многи од нас су истицали да је боље да кренемо преко Дрине ка Врховном штабу, а он нас је убедио да

он долазл отуда. Миле Манић је одмах прихватио ту наредбу и сви смо га послушали».³

Пошто су се прикупили, од делова, на Тари, је формирана Посавска чета, јачине 67 бораца. За командира је постављен Стојан Љубић, за његовог заменика Иванко Карић, а за политичког комесара Иван Богдановић Вањка. После формирања чети се прикључило још неколико група бораца. Одмах затим чета је кренула према Медведнику. У близини делова Ваљевског одреда одређено је да се Раденко Ранковић и Миле Манић Албанта издвоје из чете и потраже везу са осталим деловима Посавског одреда. Чета је продужила по задатку. Између Дебелог Брда и Медведника, код Јабланика, водила је борбу са четницима. Успут је из чете дезертирало 10 бораца. Милосав Јовановић Пулаица, тешко се кретао по снегу и зими планинским стазама, али се љутио на нестале, јер их је познавао као одане и добре борце. И он, и остали су мислили и претпостављали да су негде заостали у магли. Чета је стигла до села Враговчанице, ту прешла друм и застала у засеоку села Оглађеновца. Мештани су је обавестили да су дан пре њих ту боравили Тамнавци, покушавајући да продру према Тамнави и Посавини. Команда чете је упутила извиђаче у два правца. Милутин Лазић је кренуо ка Голој Глави, а Веса Карић према Каменици да испитају терен.

Пошто су се извиђачи вратили са негативним подацима, одлучено је да се настави покрет према Голој Глави. Кад се колона приближила селу примећене су две непријатељске групације како се журно крећу ка оближњем планираном гребену. Командир Стојан Љубић је захтевао да се партизани прикрију у једној јарузи и да избегну сукоб. Ту су сачекали ноћ и извукли се према шуми. Пошто непријатељски војници нису наишли на чету, продужили су даље, а партизани су се сместили у једном безбедном крају села Голе Главе. Од познаника су сазнали да су се Тамнавци после јаким борби морали повући према планинским пределима југозападно од Ваљева. Чули су и о мерама које је непријатељ предузео да

³ Богосав Пенчић, Милан Димитријевић и Веселин Карић, писмо аутору, 8. 12. 1960, Обреновац.

обнови своју власт и да у сваком селу пронађе људе који ће му служити и о свему обавештавати по цену живота. Команда чете се колебала у одлучивању. Радило се о животима бораца. Мислили су да је **даље** према Убу ситуација боља, да непријатељ неће моћи да придобије већину људи у селима и зато је одлучила да пошаље патролу према селу Радуши да испита терен. У патроли су били Радован Стојановић, Богосав Пенчић и Милан Димитријевић. Стигли су до првих кућа у Радуши. Била је ноћ. Препознали су кућу председника НОО Живојина Драгићевића. У близини је шума. Лупали су на врата. После дуже паузе јавио се домаћин и питао ко је. Представили су се. Чули су како стењући устаје из кревета, отвара прозор и плачући жали што не сме отворити врата. Саопштио је да је сав терен према Шапцу, Убу, Коцељеви и Обреновцу прекривен непријатељском војском, да су њега пребили четници и да измучен и јадан болује. И сам се чудио шта се све то збило. Патрола није хтела даље да трага, већ се вратила и обавестила Команду чете.⁴

Одлучено је да се исте ноћи, 14/15. децембра, у шуми, одржи краћи скуп чланова Партије и СКОЈ-а. Људи су се нашли у најтежој ситуацији до тада. Захватила их је психоза безперспективности, глади. Повлачење, глад, хладноћа и исцрпљеност од маршева ослабили су им морал. Борци су избегавали задатке, а уколико су нешто и радили чинили су то преко воље. Била је то права потучена војска. Тражио се излаз. После дуже расправе и колебања, одлучено је да се због постојеће ситуације изађе пред борце са истином. Одмах су пробудили све људе и изнели им стање на терену. Први предлог је био да сви они који не могу даље да се пробијају и који су болесни, оставе оружје и да се прикрију код пријатеља и познаника до марта 1942, а онда да се окупе у истој шуми. Други предлог је био да се врате према планини Медведнику и да се прикључе Ваљевском партизанском одреду, јер се знало да је остао на том терену. Већина бораца је гласала за први предлог.

Борци су са сузама у очима сложили своје оружје, муницију, бомбе на једну гомилу и поздравили се. Речено

⁴ Изјава Милана Димитријевића, дата аутору, марта 1986, Обреновац.

им је да ие иду у гомили, већ највише двојица-тројица, по групама, док од сељака не добију одела и опанке. У чети је остало само 27 бораца који су намеравали да се врате ка Тамнавском батаљону и Ваљевском одреду. То су били Стојан Лзубић, Иванко Карић, Иван Богдановић, болничарка Зора, Богосав Пенчић, Хаим Садикарио, Милан Димитријевић, Димитрије Владисављевић, Радован Стојановић, Веселин Карић, Војислав Влајковић, Душан Лумовић, Милутин Лазић, Чеда Комановић, Бора Стојадиновић, Милутин Филимоновић, Марко Стегић, Влада-Босанац, Чеда Ковачевић, Михаило Марковић, Лзубиша Радић, Александар Грчић, Михаило Неговановић, Петар Опел и један друг из Шумадијског одреда са другарицом.

Оружје су увили у ћебад и закопали у једној рупи. Легли су по тој хладноћи да се мало одморе. Ускоро су их пробудили узвици. Позивани су по именима да баце оружје. Покушали су да пружи отпор и да избегну из обруча. Само неки су успели...⁵

Већина бораца из те групе је убрзо ухваћена. Само су појединци успели пронаћи 3. тамнавски батаљон.

Заробљени партизани су затворени у основној школи у селу Памбуковци, где су их тукли и мучили. Сутрадан су их спровели у убски затвор, затим у обреновачки, одакле су упућени у логор на Бањици.⁶

Тих дана је заробљено доста партизана из те чете. Непријатељска штампа је посебно обележила хватање Милосава Јовановића, трговца из Обреновца. Ево тог одломка:

»Обреновац, 17. децембра. Српски оружани одред у сарадњи са Пећанчевим четницима ухватио је и разоружао прекјуче једну комунистичку банду у селу Новацима, у Срезу тамнавском. Ова одметничка банда имала је

⁵ Богосав Пенчић, Милан Димитријевић и Веселин Карић, писмо аутору, 8. 12. 1960, Обреновац. Стојан Лзубић је успео да се извуче и да у једној кући у Радуши добије сеоско одело и четничку пропусницу да би се пребацио у село Бањане. Када је стигао у то село, од симпатизера је добио легитимацију и пребачен као «оолесник» у Лајковац, а одатле возом за Лесковац, па преко везе у Јабланицу, у јужну Србију. Године 1943. постао је командант 2. јужноморавске оригаде. Погинуо је у борби на Косанчићу.

⁶ Исто.

20 чланова, међу којима се налазио и познати комунистички провокатор из Обреновца, Милосав Јовановић зван Пулајац, трговац из Обреновца.

После потпуног краха комунистичке акције у целој Србији остаци појединих банди покушали су да се спасу и да избегну заслужене казне, кријући се по забаченим селима. Тако је и Милосав Јовановић, комунистички комесар за исхрану покушао да се сакрије у Новацима.⁷

Тамнавци су се мимоишли са четом Стојана Лзубића, вероватно у једном дану. Не зна се да ли би исход био другачији, јер је Команда 3. чете хтела по сваку цену да изврши свој задатак. И Тамнавци и Посавци су били добро упознати са решеношћу Немаца и јаким четничким групација да ни по коју цену не дозволе поновни повратак партизана према реци Сави и Београду. Ипак, нису веровали да ће непријатељ запосести сва села и шумарке. Људи су им причали да је од средине новембра настало несношљиво стање. Скоро свакога дана су крстарили Немци, недићевци, љотићевци, четници, белогардејци и застрашивали народ. Убрзо су у сваком селу успоставили старе општинске управе и прецизирали им задатке. Наредили су им да хапсе све сумњиве ако мисле да сачувају своје главе.

Владао је незапамћен терор. У односу на партизанске снаге постављен је основни циљ: не дозволити да се поново организују и војнички учврсте, нарочито им онемогућити да поново организују успешан политички рад и пропаганду у селима. Овом задатку дат је примеран значај.

Сачувано је писмо које је 29. новембра 1941. добило свако село у Тамнави и Посавини, у коме стоји:

»Изасланик Српске владе под број 156/41 од 21. новембра 1941. године доставио је следеће:

"Према наређењу Фелдкомандантуре 816 у Шапцу наредите свим председницима општина да одмах спроведу у лагер свако лице које је комуниста или је сумњиво да је комуниста. Ово наређење председници имају одмах извршити.

⁷ *Обнова*, 18. 12. 1941, стр. 5.

Ако се утврди да је иеки председник општине пропустио да по овоме наређењу поступи биће стрељан!

Достављајући предње наређење скреће се пажња председнику општине да тачно и одмах у свему поступи, јер ће за неизвршење истих бити стрељан. То исто ће га снаћи ако учини и најмање одступање од предњег наређења».⁸

Један мањи број бораца из Лзубићеве чете, тешком муком и вештином, успео је да се пробије до села Лопатањ. Тако су се остаци Посавског одреда у другој половини децембра сакупили у селу Лопатањ и прикључили саставу 3. тамнавског батаљона који је, поред великих губитака и осипања, остао солидно организован.

ПОНОВНИ ПРОДОР У ТАМНАВУ

Половином децембра 1941. године у ширем рејону Драгодол, Лопатња, Пецке и Раћевских става, Ваљевски партизански одред и остаци Посавског одреда срећивали су политички и војнички своје редове после неуспелог покушаја да се преко Подгорине пребаце у правцу Тамнаве и тамо непосредно испитају војно-политичку ситуацију. Подрињски одред се прикупљао на Соколској планини, око Милетине и Рожња и у рејону Прослопа.

У међувремену је у Драгодол из Санцака стигао, са својом групом бораца, Мирко Томић Сељак члан Покрајинског комитета КПЈ за Србију и Главног штаба НОП одреда за Србију. Мирко Томић је, после првих консултација са Штабом Ваљевског партизанског одреда, најпре формирао део Главног штаба за Србију у саставу: Мирко Томић, Радивоје Јовановић Брадоња (начелник штаба) и Милорад Миле Милатовић. Очекивало се да ће ускоро из Санцака доћи и ранија два члана Главног штаба за Србију: Петар Стамболић и Милинко Кушић. После тога, Мирко Томић је 15. децембра одржао саветовање у Драгодолу са штабовима Ваљевског и Подрињског одреда и Тамнавског батаљона, као и окружним комитетом за Ваљево и Шабац.

⁸ Архив VII, к. 29 А, бр. рег. 41/1-1.

Ево извода из извештаја Мирка Томића од 20. августа 1942, који говори о том саветовању:

»На овој конференцији учествовало је око 80 људи. За два дана рада усиели смо да претресемо читаво питање, и донели смо закључке у духу директиве Врховног штаба које сам на самој конференцији изнео.

Директиве Врховног штаба донете у Радоињи⁹ пред наш повратак биле су следеће:

1) Треба што је више могуће задржати на својим теренима наше одреде у Србији, продужујући акције герилског карактера и избегавајући фронталне борбе.

2) Одреде треба реорганизовати у мање чете које ће бити способне за брзо кретање у циљу успешних изненадних напада и лаког извлачења.

3) На својим теренима одреди треба поред војничких акција да развијају широки политички рад међу народом, објашњавајући народу да и поред изгубљене слободне територије партизани нису побеђени нити уништени, већ се поново налазе међу народом улажући своје снаге да народ заштите од терора окупатора и његових слуга-домаћих издајника.

4) Одреде треба очистити од колебљивих паникера и осталих штетних елемената.

5) Главни штаб треба да буде на Тари или према Дрини. Уколико дође тешка ситуација може прећи и на босанску страну.

На темељу ових основних директива ми смо предузели реорганизацију наших заосталих одреда и њихових штабова у ваљевском крају».¹⁰

Из Тамнавског батаљона на саветовању су били: Добросав Симић, командант, Вукадин Вукадиновић (Мило Васојевић), политички комесар, Андрија Мазињанин, заменик политичког комесара, Стеван Борота, Јосиф Мајер

⁹ У Радоињи одржан је 1. децембра 1941. састанак Врховног штаба где је разматрана ситуација после повлачења из Србије и донете одлуке у погледу организовања прихвата, реорганизације и смештаја јединица. Закључено је да се у западну Србију упуте неки војни и политички руководиоци: Мирко Томић, Никола Груловић, Влада Зечевић и други.

¹⁰ Извештај Мирка Томића Сељака ПК КПЈ за Србију од 20. 08. 1942. Архив ЦК СКЈ, рег. бр. 1407, стр. 3 и 4.

и Павле Петковић. Прво је изието стање у јединицама на терену, а онда је Мирко Томић изложио директиве Врховног штаба и Главног штаба за Србију. У односу на четнике Драже Михаиловића, закључено је, да се и даље остане ири тзв. другом споразуму, потписаним 21. новембра у Чачку, да се четничким командантима и даље нуди сарадња и да се борба води само против четничких јединица које буду нападале партизане. Речено је да се избегава братоубилачка борба, да се заведени сељаци на неки начин одвајају од четничког руководства.

Што се тиче могућности за даља дејства партизанских одреда закључено је да на терену Посавине, Тамнаве и Мачве постоје повољни услови за omasовљење НОПа и да треба, пре свега, усмерити снаге да се захвате Поцерина, Мачва и Тамнава. Слободна територија се треба проширити и треба јачати партизански утицај на широј територији од оне која је тренутно била покривена. Закључено је да треба испитати непријатељске снаге и проценити могућност за даља дејства. У том циљу требало је тесно повезати дејства Подрињског и Ваљевског одреда и Тамнавског батаљона и једновремено их упутити на свој терен.

За оба одреда и Тамнавски батаљон постављена је групна команда у коју су ушли, командант Радивоје Јовановић Брадоња и чланови групне команде - Жикица Јовановић Шпанац, Миле Милатовић и Милош Минић.

Оба одреда и Тамнавски батаљон добили су прецизне задатке: да делују на својим теренима. Њихови истовремени продори у више праваца и на широком простору требало је да збуне и развуку непријатеља и омогуће лакше извршење задатака. Тамнавски батаљон је био десно крило Ваљевског и Подрињског одреда. Бројао је тада, према извештају Мирка Томића, 200 бораца.

У време предузимања ових дејстава немачка 342. пешадијска дивизија је поново заузела распоред на простору јужно од реке Саве и источно од Дрине. Јаке снаге дивизије држале су гарнизоне у Ваљеву, Убу, Лајковцу и Обреновцу, који су имали задатак да контролишу све комуникације и да, заједно са недићевцима, љотићевцима и четницима, и применом одговарајућих репресивних ме-

ра према становништву како би променило однос према НОП-у, коначно умире западну Србију и по сваку цену спрече поновно оживљавање оружаног устанка у пролеће 1942. године.

Недићева влада је чинила све напоре да у заједници са Немцима, полицијом и осталим савезницима, не дозволи ни по коју цену повратак партизана у околину Београда, Посавину, Тамнаву и шире. Предузела је све мере да се у селима хитно образују стари органи власти, да се у сваком селу организује оружана стража, јединица, да се омасове и организационо среде љотићевски и четнички одреди, као и владини одреди. Нарочито је појачана пропаганда у селима, затим хапшења, стрељања и сви облици изазивања страха и доказивања своје снаге као јединог господара ситуације.

Покрет ка Тамнави извршен је 21. децембра увече преко села Причевића. Ту је разбијена једна мања четничка група која је чекала у заседи. У току ноћи батаљон је прешао друм Ваљево - Лозница и упутио се у Горњу Буковицу. Уморним борцима је одређен одмор од четири сата, а на све четири стране су истурена јака одељења обезбеђења. Ујутру, 22. децембра, иза батаљона се упутио одред са преко 300 четника у намери да с леђа нападне батаљон на првом застанку. Партизанска патрола их је на време приметила и обавестила команду. Све четири чете Тамнавског батаљона изашле су и заузеле положај северно од села Горње Буковице. Пустиле су противника да им се приближи, а онда су отворили ватру из свих оружја. У двочасовној оштрој борби четници су оставили око 20 мртвих, муницију и опрему која је добро дошла Тамнавцима.¹¹

Истог дана, после ове борбе, продужен је покрет ка Оглађеновцу и Ерачком Гробљу. Борци су познавали људе у овом селу и целу околину. Радовали су се бољој исхрани и топлим речима познаника. Одмарали су се обучени и уз велики опрез. Штаб батаљона је истога дана упутио 4. чету да пређе друм Ваљево - Коцељево и да брзо и изненадно продре у села Новаке и Кожуар. У току ноћи између 22. и 23. децембра, мања четничка гру-

¹¹ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 161.

па напала је Тамнавски батаљон. Борбу је прихва^{тил} а 3 чета и после једночасовног окршаја противник се по^у као.

Сутрадан, 23. децембра, Штаб батаљона је намеравао да раздвоји и остале три чете и да их упуту у разним правцима према Убу и Бањанима. У тренутку када су вршене припреме сконцентрисане непријатељске снаге извршиле су напад од Ваљева, Каменице и Ерачког Гробља. Партизани су заузели доминирајуће положаје на оближњим узвишењима, сачекали да им се противник приближи на 200 - 300 метара и тек тада отворили ватру. Командант Добросав Симић и командири чета су газили снег и бодрили пушкомитраљесце. Четници су оставили пет мртвих и два рањена борца. Заробљени четнички рањеници су превијени и остављени у једној кући на негу. Неки од њих су се невешто правдали што су у четницима. Један је говорио:

- Долази нам појачање од недићеваца, белогардејаца и љотићеваца. Имам брата у партизанима, у Подгорском батаљону Ваљевског одреда, а мене су мобилисали.

А други:

- Терају нас као стоку напред, проклету официри. Немојте да погинем од браће, пуцао сам преко ваших глава, леба ми, соли ми.

Тактика непријатеља је била да непрестано напада и да креће у офанзиву, да не дозволи предах и одмор партизанима, да их опкољава и уништава.

Непријатељ се само на кратко повукао. Када је добио појачање кренуо је у нов напад, са више страна. Батаљон се и 24. децембра ангажовао на истом терену. Скоро цео дан је трајала борба. Пред вече је команда одлучила да се чете повуку са положаја и да обазриво, у колони по један, изврше покрет ка Убу. Око поноћи Батаљон је преко Близањског Виса стигао у Кршну Главу и ту преноћио. Чете су у највећој тајности смештене у куће Поповића. Али одмах, чим су борци прилегли, били су нападнути од четника, који су имали добру обавештајну службу и знали сваки покрет те оружане партизанске јединице. Борци су брзо поскакали, покупили оружје из-

вршили иротивнапад и разјурили четнике. Том приликом тројица четница су заробљена. У глас су понављали:

- Знамо да за вама крећу: Тамнавски и Посавски четнички одред, 6. Недићев одред и један Љотићев одред, а припремају се и Немци са Уба да крену.

- Питајте нас за ваше људе. Сви су они похапшени и отерани у логор у Шабац и у Убски затвор. И народ се морао променити, а сви знамо шта мисли у души - причао је рођак »војводе« Босиљчића из Бањана.

- Ваша чета је скоро уништена на путу за Новаче и Кожуар, огласио се плачним гласом један четник из Новака.

Заиста, 4. чета је у току ноћи била нападнута и једва су се успели пробити. Преко симпатизера, само њени остаци су дошли у Кршну Главу, код главнине батаљона. Ту су испричали шта им се догодило.

- Гонили су нас у стопу. Нисмо могли нигде ноћити, ни хлеба јести. Народ нам је давао и радовао нам се и поред свих претњи. Али, физички нисмо стизали. Јурили су нас као ловци дивљач што јуре - рекао је веома узбуђено Ратко Ранковић, а потврђивали су командир 4. чете Милисав Бајагић, комесар Србислав Поповић Поп и Радисав Михаиловић, брат Рајка Михаиловића.

- Борци су нам разбијени, многи су опкољени, похватани, а мањи број је у даноноћним борбама изнемогао и препустио се стихији. Вероватно ће се поједине групе и пробити до нас - допунио је Србислав Поповић о судбини бораца своје чете.

У зору, 25. децембра батаљон је извршио покрет и пребацио се у село Гола Глава. У исто време четници су прикупили нова појачања и решили да их опколе. На све стране у широком кругу, у пречнику 3 до 4 километра, појавили су се четници у густом строју, стежући обруч. Свој страх су разбијали виком и сулудим урлањем: »Живео краљ«, »Живео Дража«, »Живео Недић«, »Смрт комунистима и партизанима«. У таквој ситуацији Штаб Тамнавског батаљона је наредио да се чете пробију у три колоне на растојању од 400 метара. Средњу колону је чинила 1. чета, а леву и десну 2. и 3. чета. Оне су под борбом успеле да се пробију у правцу Докмира и Чучуга, све

дубље у равницу ирема Убу. И по изласку из обруча батаљон је нападнут од Коцељевачког четничког одреда. Трећа чета је одмах ступила у борбу и после снажног противјуриша успела да натера противника на повлачење. У исто време 1. чету су напали Докмирски четници. И она је прихватила борбу и успела да разбије четнички напад.

Четници су претрпели значајне губитке. После борбе Батаљон је брзим покретом избио у Докмир, затим у Чучуге и продужио преко реке Уба ка Памбуковици. Тек што је прешао на леву обалу реке од пута Памбуковице - Уб и гробља у Чучугама, четници из Памбуковице и Радушје отворили су ватру на батаљон. Прва чета је одмах примила борбу, за њом 3. чета. Она је успела да уђе у гробље и растера четничку групу која је дејствовала са гробља. Прва чета је у јуришу прешла пут Памбуковица - Уб и уз помоћ делова 2. чете разбила четнике, наносећи им губитке од око 20 мртвих. Гонећи четнике батаљон је стигао до школе у Памбуковици, где је било седиште непријатељске групе и ту запленио нешто намирница и два сандука муниције. Та победа представљала је велики политички и морални успех, значајан у даљем кретању батаљона у Тамнави.¹²

Истог дана, Тамнавски батаљон је застао у селу Памбуковици. Све три чете су имале на лицу места 130 бораца, не рачунајући једну десетину која је остала у Ситарима да штити групу рањених и болесних бораца из батаљона. Штаб батаљона је обавештен од симпатизера да су недићевци и четници добили задатак од Немаца да узастопно прате и опкољавају партизане све до уништења и да је у ту сврху ангажовано око 2.000 добро наоружаних војника. У таквој ситуацији је наређен покрет према Трлићу. По преласку потока Јастребац, 1. чета, као претходница, разбила је групу четника који су се налазили у оближњој шуми. Док се батаљон приближавао циљу зачуле су се четничке трупе од Трлића, Коцељева, Уба и Памбуковице. Тамнавски и Посавски четнички одреди, 6. Недићев одред, Посавотамнавски четнички одред и један Љотићев одред, укупно око 1.000 војника, у

⁸⁴ Исто, стр. 159.

потпуности су затворили обруч око Тамнавског партизанског батаљона.

У предвечерје борба је започела. Партизанске снаге су разредиле свој борбени поредак, заузеле положаје, пуштале непријатеље на блиско одстојање и отварале ватру у живе мете. Непријатељ је желео да примора партизана да се повлаче ка Убу, где је требало у заседи да их дочекају немачке јединице. Непријатељ је са свих страна вршио јуриш за јуришем и успео да сузбије батаљон у једну њиву величине око 6 хектара. Батаљон је јурише дочекао брзом паљбом и непријатељу наносио велике губитке. Тада је погинуо заменик команданта тамнавских четника. Мада је у почетку борбе однос снага био 1:13, непријатељ је и поред толике предности претрпео неуспех, тако да је био принуђен да се повлачи. Требало би рећи да Тамнавски батаљон није имао ефикасније оружје од пушкомитраљеза, јер је своја два митраљеза још раније закопао у селу Совчу. Том приликом на страни партизана погинуо је само један и лакше рањен један борац док су губици непријатеља износили преко стотину мртвих и рањених, а 15 четника је заробљено, разоружано и одмах пуштено кућама.¹³

Иако је постигнут успех, после ове борбе пут за дубље продирање у Тамнаву био је, ипак, ризичан. Тамнавски батаљон је у току ноћи прешао преко Новака и стигао у Туларе око 23 часа. Борци су прилегли у кућама. Сељаци су обавестили команду да се у згради школе налази група четника. У зору су послате две десетине да их разоружају. Четници су их раније приметили, па су се повукли.

Пре подне, у селу Тулари, било је затишје пред буру. Око подне опет су наишли са свих страна четници и недифевци. Партизани су их пустили на блиско одстојање и отворили паљбу. Затим су извршили јуриш и заробили неколико четника, међу којима и четовођу из села Брезовице. На саслушању, као да је пијан, грдио је партизанае:

- Због вас страда народ, а ми морамо поштовати јачу силу - Немце. Затим се мало замислио па додао:

¹³ Исто, стр. 164.

- Има овде, брате, и еиротиње из свих села, јер нам плаћају за убијеног партизана 3.000, а за старешину 10.000 динара и више...

За плаћање знали су партизани. Одлука о томе је објављена у »Обнови« још 19. августа 1941. године. Ево како је она публикована:

»Сваки, био званични орган или не, ко после одређеног рока убије или ухвати комунисту, члана наоружане банде биће награђен, са 3.000 динара - а ако убије вођу банде биће награђен са 25.000 динара.

Једно лице може да прими и више награда.

На исти начин биће награђено и свако оно лице које припомогне да се члан комунистичке банде или њен вођ убије или ухвати.

Њмена награђених биће чувана у тајности.¹⁴

Борци су слушали четовођине невезане речи. Заћутали су и изашли. Четовођа је осуђен на смрт и стрељан. Остали четници су саслушани и пуштени кућама.

Нешто касније пристигли су у помоћ четничихма Недићеви одреди, па је борба настављена до касно у ноћ. У овој борби нарочито се истакао омладинац Стеван Мамула, који је са својим пушкомитраљезом принудио четнике и Недићевце да леже у снегу по 2 до 3 сата, тако да их је велики број промрзао.¹⁵

Том приликом рађен је командант батаљона Добросав Симић, а погинуо водник Драгомир Чанчаревић.

Штаб батаљона је још у току борбе одлучио да се јединице извуку из борбе, јер су јаке непријатељске снаге чиниле све да их униште. У сумрак је цео батаљон кренуо у Јазовик, према реци Сави. Изгледало је да су му четници и Недићевци изгубили траг. У то време четници су ухватили курира Ваљевског партизанског одреда, који је Тамнавцима носио наређење Главног штаба за Србију да се одмах повуку, тако да до њих то наређење није ни стигло.

Батаљон се у Јазовику задржао у току ноћи. У једној усахмљеној кући, код познаника, смештен је рађени До-

¹⁴ *Обнова*, бр. 39 од 19. 08. 1941.

¹⁵ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 165.

бросав Симић, а са њим је остала, као болиичарка и заштита, Катарина Кети Миндеровић.

Сутрадан, 27. децембра недићевци и четници су опет покушали да окруже батаљон у селу Јазовику. Међутим, батаљон се после оштре борбе пробио из обруча и наставио покрет преко Јаловика, Брдарица и Свилеуве ка Црниљеву (шабачком), односно преко друма Шабац - Ваљево. Успут су вођене краће борбе са четничким предстражама, које су лако одбациване. Чим се Тамнавски батаљон појавио на том терену отпочела је нова концентрација непријатељских снага. Због тога је пребачен на слободну територију Поћута - Совач, код планине Повлена, где је стигао 29. децембра.

У међувремену, остатак бораца из разбијене 4. чете успео је, по јакој зими, да се 29. децембра пребаци у Трлић, у жељи да се прикључи свом батаљону. Међутим, било је касно. Батаљон се већ повукао. У селу Трлићу, дошло је до сукоба између четника и ове групе бораца 4. чете. После кратке борбе она је разбијена. На месту борбе остала су четири мртва борца.¹⁶

Рањени, Добросав Симић, се убрзо опоравио у Јазовику и преобучен у сељачко одело успео је да се са Катарином Миндеровић преко познаника пребаци у село Брдарице, а затим 2. јануара 1942. године да стигне у састав батаљона.

Колико-год да је Тамнавски батаљон користио искуства из претходног неуспелог продора у Тамнаву и настојао да овај нови продор успе, он се није могао одржати на том терену, јер је удружени и бројно јачи непријатељ све учинио да га врати натраг, према планини. Ипак овај продор батаљона имао је и својих војничких и политичких успеха.

Још једном је сагледан непријатељ и његов начин дејства. Знао се њихов распоред и могућности. Пре покрета добро је одређена маршрута и постављен реалан циљ: пробити се најкраћим путем до друма Ваљево - Шабац, прећи га пре него што непријатељ успе да га затвори, а затим брзо проћи кроз што више села Тамнаве и својом појавом дизати пољуљани морал народа. При томе је ос-

¹⁶ Зборник, том I, књ. 21, стр. 191.

новно било нигде ее дуже не задржавати, како би се избегле јаче непријатељске концентрације. Успут разбијати мање сеоске страже и четничке групе. Тако је за 7 - 8 дана прећен пут од око 120 км. Мање, успешне борбе против Недићеваца и четника, скоро по свим селима позитивно су одјекнуле код народа. Раскринкана је недићевско-четничка пропаганда о уништењу партизана. Батаљон је успео да дође до извесне количине муниције. У ове борбе је пошао са по 30 метака на борца, а вратио се са по 140. И поред тога што је био бројно смањен, заплењена муниција му је омогућила да се дуже време одржи у борбама. Успут су убијена и два четничка команданта, а неколико пута су разбијене јаче недићевско-четничке групације, што је оставило јачи морални и политички одраз у народу.

О продору Тамнавског батаљона у Тамнаву говори се и у извештају Мирка Томића упућеном Покрајинском комитету КПЈ за Србију 20. августа 1942. године. Ево неколико Миркових запажања:

»Овај задатак углавном је извршен добро. Резултат је био тај да су Тамнавци уништили у борбама око 70 бандита, велики број их заробили, разоружали и пустили... Велики успех који су показали Тамнавци... примљен је од народа са великим одушевљењем. По народу почеле су да се испредају приче о Бороти, који носи црвено одело и неки прутић, којим само мане, а оно излете партизани ни броја им се не зна колико. Четници су причали како је опкољен и куршум му ништа не може«.¹⁷

ЛКЦИЈЕ У ЈАНУАРУ 1942. ГОДИНЕ

После повлачења из Тамнаве Тамнавски батаљон је распоређен у рејону села Станине Реке. У његовој непосредној близини налазио се и Подгорски батаљон Ваљевског партизанског одреда са којим је тесно сарађивано. Размишљало се и о дочеку Нове 1942. године. Требало је борце отргнути из потиштености због губитака и свакод-

¹⁷ Архив ЦК СКЈ, рег. бр. 1407. Извештај Мирка Томића Сељака од 20. 08. 1942. стр. 8.

невних покрета, борби, умора, глади, зиме... Одлучено је да се Нова година дочека у кућама, како је ко смештен, а то је обично било по водовима. Крај распламсалих огњишта борци су певушили, рецитовали, шалили се на свој рачин, сачекали поноћ и један другоме стискали руку и пожелели боље дане.

Највише се тих дана водио разговор о стању на терену Тамнаве и Посавине. Борци су сами тражили узроке брзе промене у селима. Штаб батаљона је 2. јануара скупио команде чета и водова и повео разговор на ту тему. Уводну реч је дао Вукадин Вукадиновић, политички комесар батаљона, а онда се наставио разговор.

- До јуче су сељаци били листом заједно са партизанима, а сада је у њих ушао велики страх и паника - покренуо је питање Јосиф Мајер.

- Четници Косте Пећанца су по директиви Немаца, недићеваца и Љотићеваца, пред наше повлачење, крајем октобра, у сваком селу нашли по два-три утицајна или колебљива човека и уз извесна обећања и награде задужили их да упишу по десетак лица у своје редове - одговорио му је замишљено Богдан Јаковљевић.

- Њихове команде су биле у Обреновцу, Умци, Лајковцу, а после поновне окупације Уба и у тој варошици. Сада се људи плаше смрти и паљевине - умешао се Живан Ранисављевић.

- У задње време се појављују и легализују на том терену и четници Драже Михаиловића. У Новацима људи су ми причали да нема никакве разлике међу њима и да су их заједно Немци и недићевци припремили, наоружали и упутили у борбу против партизана - објашњавао је Света Поповић.

- Због страха од смрти и паљевина Немци су успели вешто да их све уједине против нас - приметио је Богољуб Танасијевић.

- Морамо бити критични и према себи. Можда смо негде секташили, превише махали црвеним марамима и заставама, које су иначе сметња. Да ли смо се неком домаћину замерили у узимању коња, кола, жита - резонувао је Добросав Симић.

- Грешака је сигурно било. Људи из села, и имућни, и средњаци и сиромашни од почетка су били са нама. Очекивали су брзи завршетак рата и помоћ савезника, а нарочито СССР-а и Црвене Армије. А наишле су две-три најезде Немаца не само друмовима, већ и кроз села. Оставили су крваве трагове и показали моћ фашистичке силе. Не би требало сумњати, људи нас и даље желе и поштују, али непријатељи су све учинили да нас спрече да се тамо одржимо. Излаз би требало тражити у одласку у Босну и са већим снагама продирати ка Београду, мислим на стари терен - рекао је Андрија Мазивићанин.

Говорили су скоро сви присутни. На крају је закључено да командант и политички комесар изнесу резиме разговора члановима Главног штаба за Србију.

После тога настављени су састанци у партијским ћелијама и активима СКОЈ-а, као и са свим борцима у водовима и четама. Отворено се говорило о концентрацији јаким непријатељских снага у западној Србији и њиховим намерама да угуше партизанску борбу. Борци су и сами осећали противничку тактику непрекидног узнемиравања партизанских јединица.

Чланови Главног штаба за Србију, који су се ту налазили са Штабом Ваљевског партизанског одреда и инструктором ПК КПЈ за Србију Милошем Минићем, одржали су више састанака на којима је претресена ситуација на терену. Решено је да се избегну концентрична дејства немачко-недићевско-четничких и белогардејских снага на ову територију и фронтална борба са надмоћним и боље опремљеним непријатељем. Све снаге је требало деконцентрисати и по батаљонима упутити у разним правцима. С тим у вези Тамнавски батаљон је требало поново усмерити у Тамнаву. Ово је практично значило напуштање слободне територије, иначе веома сужене и угрожене са свих страна, али истовремено и извлачење из обруча и забацивање непријатељски концентрисаним снагама иза леђа.

По добијаном задатку, Штаб Тамнавског батаљона је одлучио да болесне и рањене борце остави у Станиној Реци под заштитом једног вода 1. чете, а да сви остали по дубоком снегу и јакој зими крену ка друму Ваљево -

Лозница. Борци су наредбу иримили без поговора. Били су срећни због покрета према познатим селима и крајевима, због боље исхране и сусрета са познаницима, а брижни због сазнања шта их чека, јер су већ по трећи пут покушавали продор, због сусрета са уплашеним и измењеним људима и због велике хладноће и снега.

Батаљон је уз мање чарке успео да пређе друм Ваљево - Лозница и да се упути ка Оглађеновцу, Дружетићу и Голој Глави. Пут је био напоран и тежак. Иако је свој пут и боравак добро обезбедио и држао у највећој тајности, ипак су га 10. јануара поподне напали Поцерски четници у Голој Глави. Јединице су пружиле јак отпор. Борци су самоиницијативно јурили непријатеља и настојали да му нанесу што више губитака. Међутим, непријатељу је стигло појачање и Штаб батаљона је морао да донесе одлуку да се јединице повуку према селу Мајиновићи.

Наредних дана настављени су покрети и борбе. Тако је 12. јануара, на простору између Мајиновића и Става, дошло до нове борбе. Ту су батаљон нападе четничке снаге из Тамнаве и Посавине. Батаљон је тада имао око 150 људи, јер је прикупљено нешто бораца из других разбијених или у другом правцу отишлих јединица. У овој борби четници су натерани да одступе, оставивши колону од 10 санки хране, муниције и друге војничке опреме. Тамнавски батаљон је ту комору преко Орлића огпремиио у село Совач, ка Штабу Ваљевског одреда, који се у то време налазио у селу Мијачима. Члан Главног штаба за Србију Миле Милатовић, преко курира Богосава Арсенијевића, известио је батаљон да се у Ваљево врши припрема велике групације Немаца, четника и недићеваца да нападну батаљон у рејону Подгорине и ликвидирају га. Извештај је стигао за време борбе код Баљиновића.¹⁸

Штаб батаљона је добро држао јединице у својим рукама. Појачано је извићање јер се настојало избећи свако изненађење. У то време батаљон је обавештен да су Немци и четници напали рањенике и вод 1. чете који је остао да их штити у Слатиној Реци. Вод је био принуђен да рањенике упути преко Меведника за село Ретељ, а сам се

¹⁸ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 167.

уз борбу повлачио. Том приликом Немцима је успело да заробе седам-осам рањеника и болничарку Катарину Кети Миндеровић. Заробљени рањеници су стрељани у Ваљеву, а Катарина Миндеровић је отерана у Шабачки логор, где је после тешких саслушања и мучења убијена.

После борбе код Мајиновића Тамнавски батаљон се повукао у рејон Поћуте, где је добио задатак да једну чету упуту ка Суводању и Драгодолу да у заједници са по једном подгорском и колубарском четом разбије групу патију четника. За извршење овог задатка одређена је 1. чета. Борба је трајала цео дан, а све три чете су извршиле свој задатак.

Док је трајала борба у Суводању по један вод Тамнавске и Подгорске чете дочекали су у заседи код села Рибара немачку извидницу, која је пошла из Ваљева. Они су их својом ватром изненадили. После првог изненађења Немци су се развили у стрелце и прихватили борбу, али су се повукли, јер су партизани имали доминирајуће положаје.

БОРБА У СУШИЦАМА

Од 20. до 26. јануара 3. чета Тамнавског батаљона учествовала је у борбама на простору села Сушице и Лесковице. Напад су вршили четници и Недићев оружани одред ваљевске групе. Заједно са Тамнавцима у овој борби су учествовале Колубарска и Подгорска чета. Најтежи окршај је био 22. јануара. Хладноћа је била толика да су се руке лепиле за оружје. Од мрза је 20 бораца промрзло. Борци су посели згодан положај на коме су се упорно држали и све нападе одбијали један за другим, тако да се непријатељ на крају морао повући ка Ваљеву.¹⁹

У тој борби погинуо је Рајко Михаиловић, командир 3. чете, а био је заменик команданта 3. тамнавског, па 4. посаво-тамнавског батаљона. Тог дана је имао повишену температуру. Није хтео остати у резерви. Обилазио је и бодрео борце на положају. Саветовао их је да заузму што бољи заклон. У жеку борбе истрачао је са бомбом

⁸⁴ Исто, стр. 159.

пред групу недићеваца и бадио је на њих. Вратио се, заклонио и узео од борца пушкомитраљез и пустио рафал. Подигао се да види како беже и радосно узвикнуо:

- Српски издајници, идите и кажите Немцима да нас има још живих.

Погођен је из непријатељског аутомата, и убрзо издахнуо на рукама својих другова.

Истога дана погинуо је и Јован Дражић, политички делегат вода. Поред њега је тешко рањен пушкомитраљезац Стеван Мамула, омладинац из села Студенци, код Госпића. Био је питомац војне ваздухопловне школе. Члан СКОЈ-а је постао у јединици. Увек се осмехивао.

Сутрадан, 23. јануара, ојачане и одморне непријатељске снаге су поново покушале да разбију одбрану партизана. Трећој тамнавској чети је упућен као појачање и један вод 2. чете. Непријатељске снаге су и 24. јануара наставиле са још жешћим нападом. Било је губитака на обе стране. Недићевци су у свом извештају троструко увећавали цифру погинулих партизана, а знатно умањивали своје губитке. По њима, убијено је 30 комуниста и заробљено 8, 6 мушкараца и две жене, а на страни четника било је 12 рањених.²⁰ Међутим, утврђено је да »је непријатељ на 50 санки дотерао у Ваљево своје изгинуле и рањене у овој борби«.²¹

После борбе у Сушицима, Тамнавски батаљон се прикупио у Ребљу, источно од планине Медведника. Одатле је у току ноћи извршио покрет за Поћугу. Ту се сусрео са четом Посавског одреда, која је образована у Новој Вароши и стигла заједно са Космајским одредом, Милом Манићем и групом Владе Аксентијевића.

У поподневним часовима, 25. јануара, Штаб Тамнавског батаљона са четом Посавског одреда добио је наређење да изврши покрет ка Сушици и ту поседну положај, јер су непријатељске снаге поново надирале од Ваљева и Лелића. На положају код Сушице налазила се и једна чета Колубарског батаљона. У претходници је била 1. чета која је из покрета напала и разбила једну групу четника, заробивши тројицу. Од заробљеника су

²⁰ *Зборник*, том I, књ. 21, стр. 211.

²¹ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 168.

добијени подаци да се само у селу Лелићу и Сушицама налази око 600 четника који се спремају да са Немцима нападну партизане. Чим је батаљон стигао на терен Сушица, 1. чета је упућена да хитно заузме једну доминирајућу косу. Међутим, баш у том тренутку и четници су с друге стране трчали ка истом положају. Тамнавци су стигли који минут раније и отворили ватру на изненађеног противника. И остале чете Тамнавског батаљона убрзо су ступиле у борбу која је трајала цео дан 26. јануара.

Та, поновна борба у Сушицама завршена је у корист партизана. Томе је допринело и мало лукавство Штаба Тамнавског батаљона коме су борци привели сељака који је носио писмо од четничког »војводе« Ајдацића у Ваљево. Ајдацић је у писму известио које ће положаје држати. Курир је задржан и по завршеној борби пуштен. Одмах су послате Космајска и Раћевска чета, које су биле припеле, да благовремено поседну положај који је Ајдацић планирао. Чете су на овом положају разбиле Ајдацићев одред пре него што се и могао развити за борбу.²²

Ево како је та борба записана у Билтену Врховног штаба народноослободилачке и добровољачке војске Југославије:

»... На Сушицу је, после неколико дана, извршен поновни напад са великим снагама непријатеља (око 700 четника и 60 Немаца) које су доведене из Ваљева, Љига, Г. Милановца и Поцерине. Наше слабије снаге... успеле су да разбију ове банде и нанесу осетне губитке непријатељу: 15 мртвих, 18 рањених и 120 смрзлих. У овом нападу заједно с непријатељем учествовали су и официри Драже Михаиловића. Ова победа партизана примљена је код народа са одушевљењем и сада се испредају читаве приче о херојству партизана и говори како један партизан гони и разбија 100 оваквих бандита. Партизани су имали 6 мртвих, 3 рањена и 3 заробљена, од којих две другарице«.²³

После борби код села Сушице, Тамнавски батаљон и Посавска партизанска чета су упућени у рејон села Ребеља да се одморе и лече борце од промрзлина. Опет се

²² Исто, стр. 169.

²³ Зборник, том I, књ. 1, стр. 141.

на састанцима партијских ћелија и на састанцима бораца чета разговарало о војнојполитичкој ситуацији. Трагало се за излазом из тешког положаја. Било је предлога да се крене у пробој преко Дрине у Босну, или да се упути у јужну Србију, на простор Јабланице и Топлице, јер су се и борци уверили да би било погибелно ићи поново у Тамнаву и Посавину. И сами су се убедили да је удружени непријатељ предузео све војне, политичке, пропагандне и психолошке мере како би по сваку цену спречио поновно учвршћење позиције партизанских јединица на простору око Уба, Коцељеве, Лајковца, Обреновца и Београда. На састанцима је договорено да се дисциплиновано сачекају нова упутства Главног штаба НОП одреда за Србију и ПК КПЈ за Србију. Штаб батаљона, Команда Посавске чете и Влада Аксентијевић упутили су се на разговор код Мирка Томића и осталих руководиоца који су били са њима.

ФОРМИРАЊЕ ПОСАВО-ТАМНАВСКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА И ЊЕГОВО РАЗБИЈАЊЕ

Још 15. јануара 1942. године чланови Главног штаба за Србију, који су се тих дана налазили са групом одреда у западној Србији, на малој слободној територији у ширем простору Ваљева, добили су директиву Врховног штаба у којој су прецизирани задаци за даљи рад на развоју народноослободилачке борбе. Штаб Тамнавског батаљона, Команда Посавске чете и група Владе Аксентијевића, тек после борби у Сушицама имала је прилику да се упозна са овом директивом, као и са писмом ЦК КПЈ које је стигло за Окружни комитет КПЈ Ваљево и инструктора ПК КПЈ за Србију Милоша Минића.

Директива Врховног штаба садржала је низ битних оцена новонастале ситуације за даљи развој НОБ, као и задатке за организацију, учвршћење и реорганизацију постојећих партизанских јединица, стварање нових партизанских одреда, њихове даље оперативне и борбене задатке, избор метода и форми борбених дејстава у новим условима, политички рад у одредима, итд. По војној ли-

нији - одреди су уиућени на Главни штаб Србије, а по партијској линији - на Окружни комитет Ваљево, а овај за Покрајински комитет Србије и његове представнике.

Одређени су и правци дејства појединих одреда. Посавски одред требало је да створи упориште у рејону Јаутина - Близањски висови - Словац и да одатле прошири дејство ка Ваљеву, садејствујући Ваљевском одреду, затим ка Колубари и Сави, и да дејствује на комуникацији Ваљево - Дивци - Словац - Уб - Обреновац. Према потреби, Ваљевски одред је требало да пребаци код Јаутине извесне делове за непосредну сарадњу с Посавским одредом и непосредно дејство на комуникацији Осечина - Каменица - Ваљево.²⁴ Оваква упутства Врховног штаба била су заснована на дотадашњим искуствима НОБ и захтевала су даље везивање партизанских одреда за одређену територију и њихово чврсто повезивање са народом у селима. Очигледно је да у том тренутку Врховни штаб и ЦК КПЈ нису имали најновије податке о стању на поменутом подручју, о покушајима партизанских јединица да се поново пробију у своје крајеве, о губицима које су при томе имали и о снази и новим мсрама окупатора и његових савезника.

У писму Централног комитета КПЈ, поред осталог, каже се:

»Партизански покрет са својим методама ратовања и са својим у борби очеличеним борцима, најбољим синовима радног народа, непобједив је. У борби против непријатеља треба искористити сва средства и мобилисати најшире масе. Наше партизанске јединице треба да буду помогнуте диверзионим акцијама у позадини. Непријатељу треба порушити комуникационе везе и слично. Тај задатак се може извести без већих тешкоћа, и њега треба поставити пред свако село, пред сваког човека. Треба порадити на томе да сељаци сами организују своју одбрану и не дозволе да непријатељска нога гази преко њихових земљишта, да разне банде пљачкају и злостављају становништво. ...

Већ до сада наша Партија изгубила је огроман број драгоцених партијских активиста. Увек у првим ватреним

²⁴ Јосип Броз Тито, *Сабрана дјела*, кн>. 8, Београд, 1981, стр. 87.

линијама наши партијци и одговорни партијски функционери показали су дивне примере херојства; они су показали како се неустрашиво гине за ствар радног народа. Наши кадрови су, може се без претеривања рећи, скоро десетковани. Зато треба поклонити пуну пажњу чувању старих и подизању нових кадрова...

Што хитније успоставити везу и послати у препису све ове и друге материјале којима ви располагете у следећа места: Окружном комитету у Мачви, Окружном повереништву у Аранђеловцу, Окружном комитету у Крагујевцу, а преко овога партијској организацији у Поморављу, Окружном комитету у Ужицу, а преко овога или директно Окружном комитету у Чачку, а преко њега Окружном комитету у Краљеву и Крушевцу, среској организацији у Посавини (Обреновац), а преко ове у Београд. Уколико успоставите везу са Београдом и пошаљете овај материјал, ставите им у задатак да исти пошаљу у источну Србију».²⁵

Чланови Главног штаба за Србију су сами, или у једници са руководством осталих одреда и батаљона у ваше махова проучавали директиве и договарали се о њиховом спровођењу у дело. Владало је схватање да ће у скорој будућности рат решити успешна зимска кампања Црвене армије, да би још једном требало покушати остварити сарадњу са четницима Драже Михаиловића, где је то могуће, да би требало ширити платформу ослободилачке борбе и да се борцима мора објаснити да издрже по сваку цену до пролећа када ће бити лакше, а да се све препреке у постојећој тешкој ситуацији могу савладати. За савладавање тако сложене ситуације од руководства партијске организације и партизанских јединица је захтевана висока свест и одговорност коју су унели у НОБ из предратног периода и доба илегалног рада КПЈ.

После дужих консултација извршена је и реорганизација партизанских одреда:

Ваљевски одред је остао са два батаљона: Раћевским и Подгорским, са задатком да развија своја дејства ос-

²⁵ Исто, стр. 95, 96.

лонцем на гребен Повлена, Јабланика, Медведника, Соколске планине, Борање, Гучева и Цера;

Суворборски одред, формиран од Колубарског батаљона Ваљевског одреда, добио је задатак да ослонцем на Суворбор, Равну Гору и Рудник дејствује према Југу, Горњем Милановцу и Чачку, а делом снага са Маљена према Колубари и Ваљеу;

Космајски одред, у чији је састав ушла 2. чета 2. шумадијског одреда, требало је да дејствује на ширем простору Шумадије, са ослонцем на Космај, Букуљу и Венчац.

Посавско-тамнавски одред је формиран од бораца Тамнавског батаљона и Посавске чете која је дошла из Нове Вароши, као и од појединаца из других јединица ранијег Посавског одреда који су се ту затекли. Одред је бројао 150 наоружаних бораца. За команданта одреда је одређен Света Поповић, а за политичког комесара Миливоје Манић Миле Албанта, док је командант Тамнавског батаљона и даље остао Добросав Симић, а политички комесар је постао Јосиф Мајер. Командир 1. чете Тамнавског батаљона је био Павле Петковић, а политички комесар Радован Милашиновић, командир 2. чете Стеван Борота, а политички комесар Србислав Поповић, и командир 3. чете Александар Рашковић (Миле Ужар).

Будући да се и група политичких радника, коју је ЦК КНЈ одредио у Радоињи и Новој Вароши, кретала са Посаво-тамнавским одредом, у намери да се у погодном тренутку одвоје и илегално пробију на свој терен, од њих је формиран Окружни и срески комитет и КПЈ: за Обреновац, Умку, Уб и Владимирце. За секретара Окружног комитета именован је Влада Аксентијевић, а секретар ОК СКОЈ-а Буда Давидовић. За секретара Среског комитета за срез тамнавски (Уб) одређен је Андрија Мазињанин, за секретара комитета за срез посавски (Умка) Миладин Петровић, а за члана истог Веља Јеремић; за секретаре комитета у Обреновцу и Владимирцима, као и попуна свих комитета требало је пронаћи људе на терену и у заједници са ПК КПЈ за Србију.

Влада Аксентијевић је из Космајског одреда повукао Драгослава Живковића (уочи рата секретара Среског по-

вереништва КПЈ за Обреновац и члан ОК КПЈ за Београд), за члана Окружног комитета, али је Живковић убрзо погинуо у борбама у Сушици.

О образовању партијских руководства и намери да се пребаце на свој терен Милош Минић је 10. јуна 1942. године писао ПК КПЈ за Србију:

»ОК Посавине формирали су другови из ПК-а, који су се затекли у Санцаку са задатком да се пребаце у Посавину и Тамнаву на рад. Другови из ОК-а Посавине дошли су к нама са Космајским одредом. Чим су стигли, хтели су одмах да крену на терен, онако без икаквих исправа и без претходног испитивања терена. Одмах сам им рекао да би такав пут личио на лет птица у магли. Изнео сам им извесне податке, које смо били тада добили о маховном покољу партизана - дезертера у Тамнави. Говорио сам им да предходно треба добро испитати терен, испитати услове за опстанак на терену, па тек онда предузети пут. Упозоравао сам их на компромитованост другова из ОК-а (Влада Аксентијевић и Андрија Мазиванин били су политкоми батаљона) и да они ни сами не могу знати ко их све може препознати. Затим сам им говорио да су под притиском терора четничких банди посрнули неки раније добри људи па се лако могу насадити. И поврх свега упозоравао сам их на директиву 'чувања кадрова као очију у глави'«. ²⁶

О овом партијском руководству писао је и Мирко Томић 1. септембра 1942. године, ПК КПЈ за Србију:

»Ја сам са овим друговима одржао два састанка поводом њиховог пребацивања на њихов терен и повезивања са Београдом. На првом састанку решили смо да и они буду снабдевени оним легитимацијама које смо ми правили (мисли се на Бору Баруха, сликара из Београда - прим. аутора), али основно је било да поћу онда када им Одред буде то омогућио приближавањем најближој тачци у правцу њиховог терена. На овај начин задржали смо другове око 20. дана код нас. За ово време другови су реорганизовали партијску организацију у њиховом новоствореном одреду«. ²⁷

²⁶ Архив ЦК СКЈ, бр. 1405, стр. 5 и 6.

²⁷ Архив ЦК СКЈ, бр. 1409, стр. 12.

Крајем јануара 1942. године, удружене непријатељске снаге су покушавале да блокирају планинске пределе групе одреда у западној Србији. Рачунали су да ће оштра зима, слаба исхрана, обућа, одећа и смањене количине муниције приморати партизанске снаге да траже нову тактику. Обруч око мале брдске слободне територије све се више стезао. Зато су чланови Главног штаба за Србију и представници ПК КПЈ за Србију (који су ту били) одлучили да што пре спроведу директиву Врховног штаба и ЦК КПЈ. После реорганизације одреди су упућени на извршење својих задатака. Требало је прећи на чисто герилски начин ратовања.

С тим у вези Посаво-тамнавски одред је 1. фебруара увече извршио покрет према Горњој Лесковици, где је стигао у зору следећег дана. Убрзо су одред напали Немци, недићевци и љотићевци. Борбу је прво прихватила 2. чета, а затим и остале јединице Посаво-тамнавског одреда и Подгорски батаљон Ваљевског одреда. Пошто је одбијен против-напад Подгорског батаљона у правцу Краљевице, 1. чета Тамнавског батаљона добила је наређење да заузме тај врх без обзира на жртве. Чета је подишла Краљевици, иако је била засипана снажном ватром непријатеља. Један вод је упућен да заобилазним путем пређе на супротну страну и скрене непријатељску ватру на себе. Када се то догодило, чета је извршила јуриш, бомбама разбила непријатељски отпор и освојила Краљевицу, одбацујући непријатеља према Ваљеву.²⁸

Само на врху Краљевице непријатељ је имао 17 мртвих. Подгорски батаљон је имао 5 погинулих, а из Тамнавског батаљона тешко су рањени Светислав Пандуровић Пуја и Милан Михаиловић. Пандуровићу је метак разнео чашицу колена. Видевши шта му се догодило борци Зоран Влајковић и Милош Петровић притрчали су рањеном другу и однели га до Штаба батаљона. Ту је издато наређење да га вод Буре Старчевића однесе у Баћевце на лечење и опоравак. На растанку са друговима рањени Пуја је рекао:

²⁸ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 171.

- Ми смо у изузетној тешкој ситуацији. Немојте се поколебати! Запамтите победа је наша, јер се боримо за праведну ствар...

Рађеног Светислава Пандуровића ухватили су четници, мучили га и убили 4. фебруара у дворишту основне школе у Буковцу.

Четници су открили и ухватили и Милана Михаиловића. Са њим су заробили и болеснике Милосава Бранковића и Миодрага Марковића. Заробљене партизане четници су предали Немцима, а ови су наставили да их муче и саслушавају. Пошто ништа нису признали четници су их опет преузели, поскидали са њих одећу и обућу и натерали их да по снегу и мразу иду голи и боси. Милана Михаиловића су боли врховима својих кама све док није подлегао мучењу у Трипковића јаругама, између Горње Лесковице и Мравињаца.

После борбе на Краљевици Посаво-тамнавски одред је одустао од одласка у Рађевину и предузео покрет ка Маљену, у ком правцу су раније били кренули Суворборски и Космајски одред. Посаво-тамнавски одред се пребацио ноћу преко друма Ваљево - Ужице код Баћевца и стигао у Крчмар, где је 3. фебруара разбио једну групу четника, а затим наставио покрет ка Дивчибарама. Одатле је отишао у Томино Поље, где се одмарао два дана. Овим маневром одред је заварао траг непријатељу и привремено се извукао из припреманог окружења. Са њим је био и Ваљевски одред.

КА ЈАБААНИЦИ И ТОПАИЦИ

На простору испод Маљена нашле су се опет све партизанске снаге Ваљевске групе одреда. Представници Главног штаба НОП Одреда за Србију, односно чланови фупне команде штабова ових одреда, одржали су у селу Крчмару 7. фебруара састанак и констатовали да је немогуће ни војнички ни политички опстати на том терену. Предлагано је да се преко Овчара и Каблара изврши пробој у јужну Србију, јер су обавештени да тамо постоји слободна територија на подручју Топлице и Јабланице,

или да се иокуша продор преко Дрије у источну Босну. Преовладало је мишљење да треба кренути ка Јабланици и Топлици. Изабран је и правац покрета: Маљен - Овчар - Копаоник. О томе Милорад Јанковић у својој студији »Група партизанских одреда у западној Србији«, пише:

»Прихваћена је одлука да сви одреди крену у јужну Србију, али она није донесена ни јединствено, ни глатко. Опет се постављало питање напуштања територије као политичког проблема и проблема могућности опстанка и рада ОК за Ваљево, илегалних партијских органа и организација ако ову територију напусте сви партизански одреди. Постављен је захтев да на овом терену остане пола снага: Сувоборски одред или бар Колубарски батаљон овог одреда«. ²⁹

Посаво-тамнавски одред је кретао у десној колони од Тометина Поља. У поподневним часовима 9. фебруара дошло је до оштре борбе, у којој је главни терет поднео Посаво-тамнавски одред, пошто је био први на удару надмоћног непријатеља. Због тога су и Посаво-тамнавски и Ваљевски партизански одреди под борбом напустили рејон Тометиног Поља и у ноћи уочи 10. фебруара пребацили се нешто јужније, Посаво-тамнавски у село Богданицу, а Ваљевски у село Дружетић. ³⁰

Сутрадан, 10. фебруара, опет је био нападнут Посаво-тамнавски одред. Борба је трајала до поноћи. Снег је био дубок до груди, ухватила се ледена кора која је прскала при ходу партизана. Са свих страна недићевци и четници су викали:

- Предајте се! Готови сте! Овде нема места за партизане.

Непријатељски војници су сипали из пушака и митраљеца неку светлећу муницију, чија се маса укрштала изнад глава партизана као светлећа ватра. У зимској ноћи то је деловало застрашујуће.

У току борбе Штаб одреда је сазнао да из Чачка према одреду крећу јаке непријатељске снаге и о томе обавестио представнике Главног штаба за Србију. Ради тога

²⁹ Милорад Јанковић, *Група партизанских одреда у западној Србији*, Београд, 1967, стр. 183.

³⁰ Исто, стр. 191.

Посаво-тамнавски одред се вратио натраг преко Равне Горе у село Планиницу. Успут је 11. фебруара поново са свих страна био нападнут од надмоћних непријатељских снага. Опет су јединице одреда успеле да се пробију. У њима се нашло снаге да преброде дубоки снег, јак мраз и непријатељске редове. Чете су добиле задатак да јуришем разбију удруженог непријатеља. И оне су то учиниле. Заплењена је и четничка комора са храном и муницијом.

У Планиници од одреда су се одвојили Влада Аксентијевић, Будимир Давидовић, Андрија Мазинанин, Миладин Петровић Косић и Веља Јеремић и кренули илегално ка Посавини и Тамнави, на своје партијске задатке. Раније нису могли. Очекивали су и веровали да ће се ситуација на том терену мењати у корист народноослободилачког покрета.

Из Планинице, Посаво-тамнавски одред је преко Такова дошао у Качерски Дружетић. Ту су га у току ноћи напали Љубићки и Руднички четници.

- Нигде мира, ни часа - коментарисао је напад Добросав Симић.

- Зима се отегла као гладна година - одговорио му је Света Поповић и пожурио борце да отерају четнике.

Борци су успели да потисну непријатеља и тек што су прилегли да се одморе стигло је ново наређење за покрет. Остали су гладни, озебли, уморни. Прешли су преко Горњих Бањана и стигли на Маљен.

Узалудни састанци, саветовања, одустајање од покрета за Топлицу и Јабланицу, сазнање да се не може пробити, све то је изазивало коментаре:

- Шта се ово ради? Ко командује?

- Излаза мора бити!

- Капитулирати нећемо!

Борци су се обраћали Раденку Ранковићу, ранијем команданту 1. посавског батаљона, са питањем шта да раде?

- Тренутно сам борац као и ви, јер због болести и исцрпљености нисам хтео примити никакву команду. Морамо веровати представницима Покрајинског комитета и Главног штаба. Они имају везу са вишим руководством и

траже излаз... Грануће пролеће, биће опет много лакше - одговарао им је Ранковић самоуверено.

Непријатељске потере и заседе су свакодневно трагале за партизанским јединицама. Привучене су нове снаге са правца Ваљева, Мионице, Љига, Обреновца, Београда, Горњег Милановца, Чачка, Пожеге и Ужица. Број мртвих, рањених и промрзлих партизана стално се повећавао.

СЛСТАНАК НА МАЉЕНУ И ПУТ ПРЕМА КОСМАЈУ

У току 14. и ноћу између 14. и 15. фебруара одржан је последњи састанак представника Главног штаба НОП одреда за Србију са војно-политичким руководствима: Ваљевског, Суворског, Космајског и Посаво-тамнавског одреда. Из Посаво-тамнавског одреда присуствовали су: Света Поповић, Миле Манић Албанта, Добросав Симић и Јосиф Мајер. Ситуација је оцењена као тешка. Расправљало се о разним предлозима за излазак из постојећих тешкоћа.

Идеја да се крене у Босну је одбачена због нејасне ситуације на том простору, одлазак у Јабланицу, Топлицу или Санцак је оцењен као самовољно напуштање своје територије и противно добивеној директиви од Врховног штаба, у одређеном смислу као дезертерство и издаја борбе. Одбачена је и идеја о пребацивању јачих партизанских снага ка Руднику и Космају и из бојазни окружних комитета Ваљева и Шапца да одласком тих одреда западна и део централне Србије не остану без партијске организације, чије је функционисање и иначе практично већ било сведено само на то што се налазило у оквирима одреда.

На саветовању је одлучено да сви одреди и даље треба да дејствују подељени у три групе, ради развлачења непријатеља, и, у вези с тим, да поћу са Маљена и Суворора (сем Суворског одреда) у дивергентним правцима: Посаво-тамнавски и Космајски одред према Космају и Руднику и евентуално у Тамнаву; Ваљевски у Раћевину држећи се масива Повлена и Медведника, а Суворорски

одред, који је иајбоље стајао са муницијом, да остане на Суворору. Одбачен је и предлог да се чланови команде Групе одреда поделе по одредима и они су остали са Суворорским одредом.³¹

У погледу даљих акција и начина њиховог извођења постигнута је сагласност да се избегавају фронталне борбе и не стварају никакве слободне територије, већ да се дејствује према ситуацији, с тим да се очувају сопствене снаге, па макар се непријатељу нанели мањи губици. Сем тога, требало је развити широку политичку активност у народу и одреде омасовљавати.³²

Ова одлука руководства групе партизанских одреда није била правилна, јер то је ишло на руку непријатељу. Одреди су упућени у своје крајеве пре него што су испитани услови за остварење једне такве замисли и пре него што су се повезали са партијском организацијом на терену, без чије се помоћи није било могућно одржати.³³

Милош Минић, инструктор ПК у Ваљеву, у извештају од 20. маја 1942. године пише о томе следеће:

»Половином фебруара, на једном саветовању са војним и политичким руководиоцима, друг Сељак (Мирко Томић, прим. аутора) и групна команда одлучују да пошаљу Космајски одред на Космај, Посавски у Посавину, Ваљевски у Раћевину, а Суворорски да оперише око Суворора. Сви одреди имали су тада мало муниције, али су Космајци тврдили да ће на Космају лакше доћи до ње.

И заиста, сваки одред је пошао куда му је одређено. То је био почетак уништења одреда. Они су били изнурени дугим маршевима по страшном мразу, слабо одевени, деморалисани због сталног избегавања борби, са јако израженим осећањем несигурности услед оскудице у муницији.³⁴

Одреди су од тада препуштени сами себи и упућени су да дејствују на »свом« терену, иако се знало каква их војна и политичка ситуација тамо чека. Сувише се круто

³¹ Исто, стр. 200.

³² Петар Вишњић, Разбијање партизанских одреда код Ваљева почетком 1942. године. Војноисторијски гласник бр. 4/1965, стр. 62.

³³ Исто, стр. 62.

³⁴ Извештај Милоша Минића од 20. 05. 1942. Архив ЦК СКЈ, бр. 1405, стр. 20.

држало до директиве Врховног штаба, која је дата са велике удаљености и без претходног познавања новонастале ситуације у том делу Србије. Команда Посаво-тамнавског одреда није имала довољно самосталности и снаге да одлучно крене у пробој преко Дрине у источну Босну или у јужну Србију, већ је рачунала да се приближава пролеће и да ће настати бољи дани у Тамнави и Посавини.

У зору 15. фебруара, Посаво-тамнавски одред је, у заједници са Космајским одредом, са Великог Маљена кренуо одређеним правцем. Планирано је да се на том путу, када се за то укаже прилика, издвоје и пребаци у Тамнаву. Заједно су кренули према селу Ба. Пред селом су их дочекали четници јаком ватром. Вођена је краћа борба у којој је заробљено неколико четника. Правдали су се да су мобилисани и натерани од Немаца и недићеваца да се боре против своје браће. Саслушани су и пуштени кућама. У том селу расформирана је 3. чета, а сви борци су подељени у две чете. У Команди 1. чете остали су Павле Петковић, командир, Радован Милашиновић, политички комесар, а у Команди 2. чете Стеван Борота, командир, а Србислав Поповић, политички комесар. Добросав Симић, Раденко Ранковић и Јосиф Мајер укључени су у Штаб одреда.

Из села Ба, Посаво-тамнавски одред је извршио покрет у Славковицу, где га је сачекала четничка заседа. После краће борбе четници су се повукли. Покрет је настављен у Угриновце. Ту је одред прешао пругу Београд-Чачак, разбио групу четника и стигао у село Козељ. У селу је заробио неколико четника и два недићевца. Без задржавања настављен је покрет кроз Горњу Трешњевицу, а одатле према Вукосавцима. У борби између та два села погинуло је око 40, а заробљено 38 четника Опленачког одреда. Заробљени четници, сем 2 подофицира која су стрељана, пуштени су кућама са последњом опоменом да се не боре на страни окупатора.³⁵ Одред је заноћио у селу Гарашаи. Одржавана је тесна веза још само

³⁵ Архив VII, к. 1985, бр. рег. 12/1, Стенографеке белешке учесника НОР-а.

са Космајским одредом, у којем се налазила и Шумадијска чета.

У рано јутро 17. фебруара одред је извршио покрет из Гараша и у подне стигао у село Живковце. Ту је решено да остане на одмору до два сата после поноћи. У време постројавања тог раног јутра, 17. фебруара, на Шумадијску чету је наишла претходница једне веће четничке колоне. Четници су у својој претходници имали 4 пушкомитраљеза и један лаки митраљез. Због мрака који се још није био повукао створила се гужва у којој су се измешали јединице и појединци, те је настала борба кундацима. Шумадијској чети притекла је у помоћ 2. тамнавска чета, те су на крају четници разбијени. У овој борби четницима су отета сва четири пушкомитраљеза, лаки митраљез и застава. Четници су оставили 17 мртвих, а седам их је заробљено.

После ове борбе оба одреда су кренула за Миросалце. У Рудовцима сељаци су их обавестили да се у Стронову налази једна четничка група. Ту се Посаво-тамнавски одред послужио лукавством. Развио је заробљену четничку заставу и упутио се четницима. На тај начин успео је да без борбе похвата и разоружа око 70 четника, који су пуштени кућама. То се прочуло у околним селима, и помогло да Посаво-тамнавски одред, у свом даљем кретању, разоружава мање групе без борбе. Тако је одред стигао у Миросалце и тиме ступио у београдски округ.³⁶

Из Миросалца Посаво-тамнавски одред је извршио покрет преко Сибнице према Сопоту. На путу заседе, борбе... У Рожанцима су га напали четници. Борба се водила цело после подне, до неко доба ноћи. Четници су натерани у одступање. Оставили су десетак мртвих и рањених. Од партизана су погинули Милош Бајац, радник из Београда и Душко Гркић. Одред је после те борбе стигао у Сибницу, преноћио и ујутру наставио пут према Слатини.

Космајски одред, као претходница, наишао је 18. фебруара око 10 часова између Слатине и Бељине на већу групу четника, под командом војводе Никчевића.

³⁶ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 173. и 174.

Оба одреда су се развила за борбу: Космајски је остао у центру, Прва тамнавска чета дејствовала је на десном, 2. тамнавска чета на левом крилу, а Шумадијска чета је била у заштитници. Прва тамнавска чета зашла је за бок непријатеља, а 2. тамнавска чета је принудила непријатеља да се повуче. Непријатељ је имао много мртвих и рањених. Само на једној ливади остало је 36 мртвих међу којима и командант Никчевић. Ту је заробљено око 80 четника и недићеваца, а већи број је рањен. Поред тога заплењено је око 4.000 метака и 4 пушкомитраљеза. Заробљени рањеници колима су упућени на превијање у здравствену станицу, а здрави су разоружани и пуштени кућама. Два Недићева официра су стрељана.³⁷

Ове борбе на домаку Посавине и Липовичке шуме изазвале су извесну наду у повратак партизана. Она је била нарочито изражена код породица бораца 2. посавског (београдског) батаљона, које су очекивале да чују неку вест о својима. У то време Београдски батаљон био је, у саставу 1. пролетерске бригаде, размештен у рејону Челебића и Викоча, северно од Фоче. С друге стране покренуте су организоване непријатељске снаге да онемогуће продор Посаво-тамнавског одреда. Једна чета немачке 714. дивизије напала је делове одреда код Дучине, а Недићев 9. одред и четници код села Бељине. Још увек су ту, на домак Космаја, заједнички дејствовале јединице Космајског и Посаво-тамнавског одреда. Успеле су да се нешто боље хране и да дођу до муниције.

Милош Петровић, из Совљака, борац Посаво-тамнавског одреда из тог времена, сећа се речи које је као охрарење упутио Вукадин Вукадиновић (Мило Васојевић) у селу Бељини:

- Е, другови, ту смо на вратима Београда. Сада сигурно не можемо ући у Београд. Још је рано, али неће бити тако далеко када ћемо нашу заставу развити у Београду.³⁸

После неколико дана, Вукадин Вукадиновић је по задатку отишао у Црну Гору, где је наставио да се бори

³⁷ Исто, стр. 174, 175.

³⁸ Милорад Чукић, *Стазама црвеног ученика*, стр. 7.

као борац и политички комесар све до своје погибије, 15. фебруара 1943. године.

Посаво-тамнавски и Космајски одред су били приморани да се 21. фебруара повуку према Рожанцима и Араповцу. Истог дана у Араповцу су нападнути од немачких снага из Лазаревца и Српске државне страже. Од једног заробљеног четника су добијена обавештења да се заједно са Немцима и недићевцима припрема опкољавање партизана. Иако се могло веровати да су обавештења тачна, на заједничком састанку оба одреда неки од руководиоца нису то озбиљно схватили. Бранили су свој став уверавањима да Немци од првих дана устанка озбиљно опкољавају партизана и предузимају офанзиве на њих, а НОП упркос томе све више расте. На састанку је решено да се обавештења још једном провере, па да се тек после тога донесе коначна одлука. Руководства оба одреда су, у том случају, планирала продор ка југу. Тада су сазнали да су Немци и недићевци запосели скоро све путеве код села Венчана, Тулежа, Борошевца, Сибнице и Стојника и да су се у космајским селима разбашкарили четници.

О тим борбама и кретањима Посаво-тамнавског партизанског одреда свакодневно је обавештавана Управа града Београда и Недићева влада. Тако, у једном извештају од 21. фебруара 1942. године, забележено је и ово:

»Начелник округа Београдског доставља телефоном следећи извештај из Вреоца:

Партизани се налазе у селу Араповцу, Рожанци, Бељина, Малић и Лесковац. Није проверено али се претпоставља да заједно са сељацима које су они мобилисали има 6 - 700.

Акција:

I - 100 Немаца крећу преко Рогаче, Сибнице у правцу села Миросавци;

II - 100 Немаца иду од села Дрлупе, Венчана преко Тулежа ка селу Миросавцу;

III - 150 Немаца иду од Јунковца ка селу Араповцу - ова група има и артиљерију;

IV - Венчански четнички одред од 80 људи иде у правцу села Миросавци;

V - Београдски четнички одред од 80 људи иде у правцу села Рожанци.

VI - Космајски четнички одред од 80 људи и 60 четника из Јунковца држе линију Б. Трњане - Степојевац.

Наређено: четничком одреду на Умци да четници из села Мислођина и Дражевца дођу у Степојевац.

Управа града Београда извештена³⁹.

У ноћи између 21. и 22. фебруара оба одреда су упала у немачко-четнички обруч. Посаво-тамнавски одред успео је да код села Барошевца пређе железничку пругу Лајковац - Младеновац и да се пробије ка Трбушници око два сата по поноћи. Космајци су се пробали ка селу Тулеж. Те ноћи су се по договору, а по ранијем задатку, та два одреда раздвојила. Договорено је одржавање везе. Богосав Арсенијевић је упућен да оствари везу, али из објективних разлога није успео.

Четници су, сутрадан, 22. фебруара 1942. године, напали Посаво-тамнавски одред у селу Трбушници. Наређено је 1. чети да брзо поседне гробље. Сачекала је четнике на блиском одстојању и отворила ватру. То је омогућило 2. чети да се брзо извуче из кућа у којима је била смештена ради одмора. Њени борци су заузели одређене положаје. Партизани и четници су се довикивали:

- Зашто служите Немцима? - узвикнуо је у једном тренутку Богољуб Танасијевић.

- Да чувамо своја села и Србију од паљевина, - одговорио је четник.

- Ви сте издајници српског народа, - продерао се Миливоје Ковачевић.

Борба је бивала све оштрија и јача. Погинуло је десетак четника, а од партизана су рањени Стеван Борота, командир 2. чете, Павле Петковић, командир 1. чете, Србислав Поповић, политички комесар 2. чете, Живан Ранисављевић, политички делегат вода и борац Степа... Четници су успели да окруже и заробе неколико партизана, међу којима и Зорана Влајковића и Милоша Јосиповића. Увече се сазнало да је рањен и Добросав Симић, коме је тек била зарасла рана задобијена у децембру месецу.

³⁹ *Зборник*, том I, књ. 3, стр. 334.

- Важно је да могу корачати са вама - рекао је рањени Добросав окупљеним борцима.

- Све нас је мање, а све теже, друже команданте - чуло се више гласова.

Посаво-тамнавски одред, после ове борбе, морао се повући у село Калањевце код Белановице. Ту је закопано сувишно оружје и остављена два непокретна рањеника Србислав Поповић и Стева... Домаћин је обећао да ће их чувати и крити као рођену браћу. Међутим, четници су их брзо пронашли и извели на стрељање.

Одред је продужио ка селу Липљу, на десној обали реке Љиг, где је стигао 23. фебруара. Код школе је заробио 40 четника. Убрзо су стигли Немци, недићевци и четници војводе Гордића и са свих страна напали јединице одреда. Команда је очекивала напад и на време је наредила борцима да заузму погодне положаје. Крајњим напором одред је избегао уништење и успео да се ноћу између 23. и 24. фебруара пробије из обруча. У борби је погинуло двадесетак непријатељских војника, међу којима пет немачких скијаша и четири немачка митраљесца. Било је и доста рањених. Успеху је највише допринео погодан распоред 1. чете, иза гомила ђубрета распоређеног по једној њиви, чему се непријатељ није надао. Рачунали су да су партизани посели обалу иза њиве, па су неопрезно наишли и првим плотунима партизана претрпели осетне губитке.⁴⁰

Посаво-тамнавски одред је тада бројао свега око 120 бораца. Штаб одреда је често мењао правац кретања и тактику како би сачувао сваког борца и јединицу од уништења. Када је под борбом прешао друм и железничку пругу Лајковац - Љиг, Штаб одреда је донео одлуку да се јединице одморе у селу Јајчићи. Убрзо су прикупљени подаци о ситуацији на терену Колубаре и о могућностима за прелазак реке Колубаре и улазак у срез тамнавски. У току 24. фебруара добијено је обавештење да се из правца Лајковца крећу Немци, њотићевци и четници, с циљем да нападну одред. Били су то 1. одред српске добровољачке команде, јачине два батаљона, одред Српске државне страже и чета немачких војника.

⁴⁰ П. Петковић, *Тамнава у НОБ*, стр. 176.

У таквој ситуацији, под заштитом осигурања јачине једног вода постављеног према Словцу и Лајковцу, Посаво-тамнавски одред је кренуо ка селима Бошњановићи, Горњи Латковићи и Мушићи, у намери да се код Словца пребаци преко Колубаре и упути ка Тамнави. Док се одред пробијао према Колубари, вод који је организовао обезбеђење био је нападнут и, пошто је одсечен на положају код села Мушића, изгубио је контакт са главнином и касније неколико дана, пробијао се ка Маљену. Тек почетком марта 1942. године ухватио је везу са Суворборским партизанским одредом у селу Ба и с њим остао до уништења. За Посаво-тамнавски одред овај моменат је био значајан утолико што је под заштитом овог вода тренутно успео да продужи ка Колубари, али и што је његовим губитком још више смањено укупно бројно стање ордера."

ДОЛЗАК У ТАМНАВУ И КРАЈ ОДРЕДА

У селу Веселиновци извршене су војне и политичке припреме за прелазак на леву страну Колубаре. И поред свих напора у четата је владало добро расположење. Борци су горели од нестрпљења да што пре стигну у свој крај. Веровали су да ће тамо бити другачије. Говорили су о томе са усхићењем. Све се чешће чуло:

- Кад стигнемо тамо.

Непријатељске снаге у оближњим гарнизонима су већ биле обавештене о појави Посаво-тамнавског партизанског одреда на простору између Л>ига и Колубаре. Убрзо је извршена концентрација најближих немачких, недићевских и четничких снага и њихов заједнички напад из неколико праваца. Из Лајковца преко села Придворице су нападале комбиноване немачке и недићевско-четничке јединице, из Словца, преко села Стрмова, део Тамнавског четничког одреда Будимира Босилчића, с лећа, из Л>ига, део 3. одреда Српске државне страже. Нешто касније кренуле су непријатељске јединице из Мионице и Ваљева.⁴²

⁴¹ М: Јанковић, *Група партизанских одреда у западној Србији*, стр. 220.

⁴² *Зборник*, том I, књ. 3, стр. 353. и 363.

Из Веселиновца одред је кренуо у поподневним часовима, 24. фебруара. Немци су открили колону и први отворили ураганску ватру из свих оружја. Одмах затим придружили су им се недићевци и четници. Партизани су заузели заклоне и прихватили борбу код села Придворице. Штаб одреда је предвиђао да се река Колубара пређе преко брвна, али се надошла вода прелила преко њега и није се могло. Није било могуће прећи ни преко неког моста. Најтеже је било колима пребацити рањенике. Река је била набујала од топљења снега. У таквој ситуацији одлучено је да рањени и изнемогли Добросав Симић, Стеван Борота, болничарка Лепосава Вујичић (учитељица), Петар Марић и још 8 бораца остану у селу Веселиновцу. Захтевано је од мештана да их сакрију и обезбеде како најбоље знају и умеју. У ноћи је прекинута борба са непријатељем и колона партизана је кренула око поноћи да гази реку Колубару. Борци су један другог придржавали за руку, храбрили, бодрили.

- Другови, не знам да пливам - тражио је помоћ омладинац из Новака.

- Хватај овај конопац и нећеш се утопити - помагао му је Миле Манић Албанта.

- Онесвестићу се - викао је Павле Поповић из Орашца.

- Ево ме, Пајо, - одговорио му је из близине Миливоје Ковачевић и ухватио га за руку.

- Да ли су сви прешли? - питао је Богдан Јаковљевић.

На леву обалу Колубаре у близини Словца, прешло је у ноћи 24. и 25. фебруара око 90 бораца Посаво-тамнавског партизанског одреда. Брзо су претрчали преко друма и пруге Ваљево - Лајковац и одмах наставили покрет преко села Лознице и Гвозденовића, да би у зору стигли у Вровине. Народ их је пријатељски прихватио. Мештани су предузели све мере да се не сазна о доласку партизана. Спремили су им храну, дали им суву одећу и оставили да смирено проспавају који сат. Стражари су из заклона вршили обезбеђење, а сељаци су им помагали.

На тај начин одред је само на кратко успео да избегне блокаду непријатеља који те ноћи није предузимао го-

њење. Међутим, већ сутрадан је организовано окупљање још јачих недићевско-четничких и немачких јединица из Словца, Лајковца и Уба. Утаначени су покрети свих јединица да претресу села и шумарке у подручју где су препостављали да се крећу партизани.

Увече, 25. фебруара, Посаво-тамнавски одред се пребацио из Вровина у Докмир. Решили су да ту, исцрпљени, преноће, код Босанчића кућа, а ујутру да продуже за село Трлић. Штаб одреда је у тајности намеравао, ако се одред не може задржати у Тамнави и Посавини, да се* што хитније приближе реци Сави и пребаце у Срем и да заједно са војвођанским партизанима наставе борбу. Рано ујутро, 26. фебруара 1942. године, на излазу из Докмира, одред је сачекала обухватна колона другог стрељачког строја одморних, добро наоружаних и ухрањених Немаца, четника, недићеваца и отворила ватру из минобацача и митраљеза.

Партизани су прихватили неравноправну борбу. Непријатељски стрељачки строј се све више приближавао. Војници су вичући позивали на предају. Одред је скренуо ка Чучугама и започео прелаз преко разливене реке Убаче. За то време заштитница партизана је давала жесток отпор противнику. Док се главнина одреда налазила у води, на њих је отворена ватра са свих страна, тако да су се многи рањеници подавили, а много их је и погинуло. Те драматичне моменте у својим сећањима описао је један од преживелих бораца одреда, Бура Старчевић. О тим догађајима он каже:

»Почео је прелаз преко реке. Вода је била велика и хладна. За то време непријатељи су се попели на брдо звано Бобија. Почели су немилосрдно да нас туку из минобацача, митраљеза и осталог оружја. Пошто нису могли сви на брвину, неки борци покушали су да прегазе реку, они који су знали да пливају. Тукли су нас непрестано. Ми смо покушали да им пружимо отпор местимице да би се омогућио прелазак. Тако су остали да осигурају прелазак Предраг Арсеновић из Јаловика и Радомир Петровић из Рогачице. Но убрзо и они су били погођени: Предраг у кичму, а Петровић у пету. Успели су некако да се пребаце на другу страну.

Велики број другова ту је погинуо. Свима имена не знам. Знам да је погинуо Обрен Николић, опанчарски радник из Ваљева. Бора Јанковић-Посавац био је рањен у доњу вилицу. Молио је да му се прекрати живот, али тако нешто нико није био спреман да учини. Била му је разнета доња вилица и само му је језик висио. Пренет је до неке штале где је умро. Партизан Мухарем, чије презиме не знам, био је тешко рањен. Ставио је цев од пушке у уста и опалио. Међутим, није се убио. Скупио је снагу и по други пут опалио и тако себи одузео живот. Сећам се да су били рањени Јован Ашковић из Владимираца на пет места, Дана Милићевић у руку. И ја сам био рањен у десну плећку од парчета гранате бацача. И на путу од Брвине до Ашковића кућа било је погинулих и рањених.

Стравичан је био резултат борбе у Чучугама. Од нас, како располажемо са подацима, 79 колико нас је било пре преласка преко Убаче код Чучуга, 37 је погинуло, а велики број је био рањен. Када смо се сакупили код школе у Чучугама, било нас је око 40 бораца. Ту смо нашли водича, човека који је становао недалеко од школе и који нас је превео преко набујале реке Буковице, а затим смо кренули у село Трлић. У Трлићу смо се сместили по кућама. Ту смо се сушили и нешто појели. Ја сам био у кући Паје и Душана Маркулића заједно са командантом Светом Поповићем и неким друговима. Ту су ме превили мајка и сестра Злаје Павловића. Морам рећи да ме није много болело, или од свега што сам преживео нисам осећао бол.⁴³

Само мало више од половине бораца, од којих приличан број рањених, успело је да се извуче из воде и пробије из обруча. У тој борби борећи се јуначки под најнеповољнијим условима са несразмерно надмоћнијим непријатељем, одред је добрим делом уништен.

Ево како о томе Окружно начелство округа Ваљевског, 1. марта 1942. године, извештава министра унутрашњих послова:

⁴³ Бура Старчевић, *Сећања бораца Ваљевског НОП одреда*, стр. 377 и 378.

»Дана 22/23. ноћу група Посаво-тамнавског комунистичког одреда пребацила се преко реке Лзига у села Горњи Латковић и Мушић. Одмах је предузето опкољавање и гоњење ових банди. У току борби на дан 24. II 1942. ова група од 150 бандита растурена је, којом приликом је ухваћено и убијено 9 комуниста.

Доцније у току ноћи бандити су успели да се пребаце преко Колубаре за Ваљевску Лозницу, а одатле у село Гвозденовић. Опкољени и стално гоњени у селу Чучугама дали су отпор принуђени на борбу. У току ове борбе убијено је 95 бандита и 30 нових ухваћено.

Међу овим комунистима налазе се као главни одвоћа и команданата: Стева Борота, Јосиф Мајер, Света Поповић, Живорад Јевтић и Добросав Симић.

Чишћење терена и претрес терена врши се и даље⁴⁴

Немачка команда о разбијању Посаво-тамнавског одреда пише:

»И тако успева борбена група поручника Јопо-а (Ш/741) да их 21 фебруара при Араповцу и Стрмову, 23. фебруара код Липља и 24. фебруара код Ратковца са успехом савлада и да им нанесе велике губитке. Поред своја 2 губитка у Араповцу били су остаци овог партизанског одреда (Посавски одред) јачине од 130 људи 26. фебруара код Чучуга од напред наведене борбене групе у заједници са борбеном групом п. поручника ормс-а потпуно уништени. Остатак који се спасао од уништења заробљен је. Од овога одреда укупно је било заробљено 80 - 90 људи све остало може се сматрати као убијено⁴⁵

Свега око 40 - 45 бораца успело је да се некако извуче из непријатељског обруча и набујале реке. Они су се прикупили у Трлићу, где се и преноћили. Следећег дана, 27. фебруара, између Трлића и села Новака Света Поповић и Миливоје Манић Албанта окупили су борце у једном шумарку и после расправе и анализе тренутног стања одлучили су се да саопште борцима веома непопуларну одлуку командовања. Света Поповић је узбуђеним гласом рекао:

⁴⁴ Зборник, том I, књ. 3, стр. 361.

⁴⁵ Архив VII, к. 54, бр. рег. 5/1, Ј.Р. 724 I ц Ат.Финке.

- Обавештени смо да према нама крећу удружене непријатељске снаге из Коцељеве, Бањана, Уба, Владимираца и да не рећам остала места. Ми немамо више снаге да се супротставимо много јачем непријатељу. То морамо себи признати. Учинили смо све што смо могли. Врховни штаб је у Босни. Немамо везу ни са Београдом. Немци нам намећу фронталну борбу. Једини је сада излаз да се одред распусти, али само до 18. марта ове године. Разићи ћемо се и крити до тог дана. Заказујем зборно место у шуми Растоку, код Калиновца да ту поново формирамо одред. Почеће пролеће, па ћемо имати шуму за савезнике. Разићимо се мирно, другови. Нисмо крали, нисмо недужне убијали. Водили смо праву ослободилачку борбу, која мора победити.⁴⁶

Дошло је до растанка, колебања, неодлучности, неизвесности. **Л>уди** су пошли са пушкама и муницијом на разне стране. Поздрављали су се, љубили и грлили. И питали: где сада, куда?

За неколико дана сви су поубијани или на превару живи похватани, везани, мучени, интернирани, вешани, сечени. Неки нису желели да се раставе. Група од 10 бораца кренула је са Милом Манићем, политичким комесаром одреда, према реци Сави. Стигли су *у село Азубинић и у свануће ушли у кућу Будимира Миловановића (чији је синовац Живота бш>у 1. посавском батаљону водник, а тих дана у Београдском батаљону 1. пролетерске бригаде).

О томе је Будимир Миловановић рекао:

- Дошли су изненада. Само кост и кожа на њима. Неоошишани, зарасли у браде, рањави, изнемогли, мокри, поцепани, вашљиви. Упадоше и легоше у оцаклију. Брзо их нахранисмо, опрасмо блато. Позвах Вељу Циганина да их обрије и ошиша. Знају какво је стање, а мени мило што их има још живих. Дошао је и Милијан Павловић да пита за свог синовца Милосава Павловића Мићу. Стигао је да се врати кући и да помогне у подшишивању... На жалост, један мој комшија их је спазио кад су улазили...

⁴⁶ Изјава бораца Миливоја Миће Ковачевића и Павла Поповића, дата аутору 1951. год. у Обреновцу.

После сам чуо да је отрчао у село да јави сараднику окупатора. Кад се окрепише, пређоше у кућу која није толико страховала од Немада и четника. У поподневним часовима од друма из Милораца, преко Јошеве, нашег села и Белих њива, у стрељачком строју креће огромна руља. Кад пре дођоше из Обреновца? Довезли их камиони докле се могло. Сва срећа, партизански стражар их је спазио са камаре сламе и на време се извукоше, а банда осула иза њих, као да вукове јуре. Скоро сам их све познавао. Било их је једанаест. Туга ме хватала. Плакао сам као дете. Упадоше непријатељи код мене. Туку, ухапсише и Обрада и мене. И запалише и сламе Богосава и Баје Бојића, и ухапсише Мишу, Живка, Живана Симића и многе друге.⁴⁷

Та група бораца из Одредa повукла се преко села Вукићевице и успела да преноћи и да се делимично одмори. Одатле су илегално стигли у село Скелу, где нису успели да пронађу познаника који је требало да их пребаци чамцем у Срем. У ноћи између 2. и 3. марта стигли су на тромеђу села Скеле, Грабовца и Ратара. Ту су у близини друма Обреновац - Шабац изненада наишли на четничку заседу са којом је приметна борба. Изгледало је да ће се партизанска група пробити. Миливоје Миле Манић - Албанта је рањен у колена десне ноге. Није могао даље да корача. Окупљеним друговима је наредио да га оставе и да спасавају своје животе, а у пролеће да се окупе и наставе борбу. Павле Поповић и Александар Рашковић - Миле Ужар хтели су да га понесу. Миле им је наредио да га оставе.

- Немојте. Идите. Изгинућете због мене. Непријатељ мене неће ухватити. Не може. Нећу им дати ни да ме убију - говорио је друговима Албанта.⁴⁸

Борцима је тешко било да се раставе од свог друга. Заплакали су. Затим су наставили да се пробијају. Мало касније зачули су дреку четника и пуцањ. Миле је пуцао у себе да им не би жив пао у руке.

У недићевском извештају то је овако забележено:

»У селу Скели (Обреновац) четничка заседа убила је одбеглог комунисту Миливоја Манића зв. Албанта, потки-

⁴⁷ Изјава Будимира Миловановића, дата аутору 1945. год.

⁴⁸ Изјава Павла Поповића, дата аутору 1945. год. у Обреновцу.

вача из Обреновца. Код њега је пронађено: 1 карабин, 1 пушкомитраљез, 1 бомба и муниције».⁴⁹

Тих дана су похватани и похапшени и сви остали борци те групе. Од 3. до 5. марта на територији среза Посавског (Обреновац), ухваћени су Вуковић Милорад, из Новог Сада, Андрић Милорад, из Севојна, Мијушковић Борђе, из Обреновца, Рашковић Александар, из Забрежја, Матић Тихомир, из Стублина, Ковачевић Миливоје, из Звечке, Павловић Душан, из Житковца (срез Качарски), Станојевић Милош, из Пиромана, Поповић Павле, из Орашца и Нирић Урош, из Пирота.⁵⁰

Добросав Симић, Стеван Борота, Лепосава Вујичић и Петар Марић својевољно су кренули за одредом да се они пребаце преко Колубаре. Покушали су, али нису успели. Убрзо су их открили четници и похватали. Питали су за одред: колико има бораца, куда су отишли, шта намеравају, да ли познају Бороту. Сви су одговарали да ништа не знају, да су њих оставили. Борота је успео да каже друговима да се он наводно зове Стеван Јаковљевић. Међутим, убрзо је откривен. У кућу у којој су били затворени партизани изненада је ушао жандармеријски наредник који је био са службом у Бањанима, одакле је, родом, био и Добросав Симић, кога је он добро познавао. Прве речи жандара су биле упућене Симићу:

- Ти си мене пустио, али ја тебе нећу.

На то му је Симић одговорио:

- Види се да си издајник свога народа. Да ли се сећаш издајниче, обећања које си дао када смо те били заробили? Да ли се сећаш како си клечао на коленима и говорио да си мобилисан, да више никада нећеш ићи у борбу против партизана?⁵¹

Ту групу партизана одвели су у манастир Боговаћу и затворили их у једну ћелију. Појединачно су их изводили и саслушавали уз тучу. Лепосаву и Петра су питали да им кажу где је одред и где је Борота, па ће их пустити

⁴⁹ *Зборник*, том I, књ. 21, стр. 229. Преглед дејстава партизанских јединица у Србији, 3. 03. 1942.

⁵⁰ *Зборник*, том I, књ. 3, стр. 371 и 372: Извештај команданта жандармерије Министру унутрашњих послова.

⁵¹ П. Марић, *Сећања бораца Ваљевског НОП одреда*, стр. 624, 625.

кућама. Они су то одбили. Сутрадан су их све отерали у Аајковац. Ту их спасили Бора Паунковић и Данило Цикуша, заробљени борци 3. тамнавског батаљона и не знајући да Борота крије име, између себе су са жаљењем поменули хапшење Стевана Бороте и Добросава Симића. То је чуо један четник и јавио Немцу који их је саслушавао. Бора Паунковић и Данило Цикуша су позвани да сведоче. Били су крвави и претучени од батина. Видећи их такве, Борота је сам рекао своје име, а двојица партизана су се кајали због своје несмотрености.

Немци и четници били су радосни што су ухватили Стевана Бороту. На питање зашто је крио своје право име и презиме, Борота је одговорио да до тада и није био званично саслушан, па због тога и није хтео да каже своје име и презиме. После тога Немци су сазнали да су и остали заробљени у групи припадали истом одреду. Почела су хмалтретирања зато што нису раније открили Бороту. И они су тврдили да нису званично саслушани. После кратког саслушавања у Лајковцу сви су пребачени у Ваљево. Били су смештени у немачки затвор, где су једно време били заједно са Боротом и Симићем. У затвору у Ваљево, Цикуша и Паунковић су се извињавали што су одали Бороту. Ни Симић ни Борота нису им замерили, пошто су знали да би их ипак неко препознао и да се нису могли дуго крити под туђим именом.⁵²

После распуштања Посаво-тамнавског одреда, командант Света Поповић је остао само са Милутином Поповићем из Вуконе и Димитријем Вићентићем из Бањана. Од оружја су имали два пиштоља и ручну бомбу, а остало оружје су закопали у шуми поред једног обележеног дрвета. Били су уморни и гладни. Свртали су у кућу Светиног рођака Милана Петрића у Трлићу. Света је затражио од њега да их пребаци преко Тамнаве. Он је прихватио предлог, одвео их је у Новаке, у шуму Црквенац и рекао им да ту сачекају до увече, док он не проучи ситуацију. Међутим, ускоро су откривени и похватани. О томе у својим сећањима борац Милутин Поповић Мића, пише:

⁸⁴ Исто, стр. 159.

»Ми смо цео дан седели у шуми. Око нас се чула четничка пуцњава, а чула се и њихова галама у селу. Ноћ је почела падати, а Милана нема, не долази. Око 21 час кренули смо по ноћи Милановој кући у Трлић. Када смо дошли до његове штале, ушли смо унутра, а Света је отишао у кућу да нађе домаћина. Света се убрзо вратио у пратњи домаћина па смо са њим разговарали око 30 минута. Тражили смо од њега да нас прикрије док река Тамнава не опадне, али је он на све то само ћутао. Док смо ми разговарали напољу су се чули гласови неких лд/ди и пиштаљка. Убрзо потом на вратима штале појавили су се четници и у глас запитали:

- Ко је то у штали?

Ми смо ћутали, мада нам је било јасно да смо издати. Из штале је изашао домаћин Милан Петрић и одмах им рекао да су у штали Света Поповић и још два партизана. Четника је било око петнаестак, а предводио их је Радивоје Лазич, четовоћа из Трлића. Он је затим почео дозирати Свету да изађе напоље. Света је једно време размишљао шта треба учинити и није ништа говорио. Дуго нас је посматрао тужним погледом, а онда се упутио ка излазним вратима. Пошто је изашао напоље, све четничке цеви биле су уперене у њега. Света се обратио четовоћи, који је стајао крај врата:

- Шта си упро те пушке у мене, нисам ја никакав зликовац?

- Руке у вис! - дрекнуо је четовоћа. Ми се сада не познајемо.

Света је одбио да дигне руке, али му је притрчало неколико четника. Одмах су му скинули опасач, одузели пиштољ и бомбу, сат и друге вредније ствари. Потом су из штале извели и нас двојицу, па су и нас разоружали. А онда су нас све повезали и почели саслушавати и на друге начине малтретирати. Тим поводом, Света им се обратио речима:

- Немојте остале другове дирати, ја сам наређивао, а они су само моја наређења извршавали.⁵³

⁵³ Изјава Милутина Миће Поповића, борца Посавског одреда, дата Милораду Радојчићу, новинару из Ваљева.

Свету Поповића, Милутина Поповића и Димитрија Вићентића одвели су у Уб, у затвор, а затим у Ваљево, па у Београд, где су их предали специјалној полицији.

Није могуће утврдити и описати сва изненадна, мучка и вешто припремљена заробљавања групе и појединих бораца Посавског и Посаво-тамнавског одреда. Падали су у руке непријатеља рањени и исцрпљени на одређеном задатку, или одсечени од својих јединица.

Ево само неких примера:

Раденко Ранковић, храбри командант 1. посавског батаљона, прешао је исцрпљен и болестан реку Колубару и ухваћен је док је лежао онесвешћен крај реке Убаче. Отеран је у шабачки логор. Неки претходно ухапшени и на смрт осуђени борац у магновењу је изустио да је Раденко био командант батаљона, а у првим истрагама то није било утврђено. Раденко је одмах окован. Спроводнице је тукао ногама и кроз сузе певао песму српских војника:

»Тамо далеко, далеко од мора«.

Стрељан је.

Чедо Ковачевић омиљени политички комесар чете, ухваћен је рањен 29. децембра 1941. у селу Трлићу и стрељан у Јајинцима, крај Београда 9. маја 1942. године.

Велимир Бузацић Веља, примерни политички комесар чете у 4. посаво-тамнавском батаљону, заробљен је исцрпљен децембра 1941. године у борби код Горње Лесковице (Ваљево) и спроведен у убски затвор. Вешто је глумио избеглицу који је мобилисан у партизане. Његов отац Платон, прота из Нове Градишке, успео је преко интервенције да издејствује његово ослобођење из затвора. Међутим, приликом његовог изласка, заробљени партизан Срба Танасић је узвикнуо:

- Мене осуђујете а политичког комесара пуштате.

Тада је Веља задржан и пребачен на Бањицу 2. фебруара 1942. где је смештен у собу осуђених на смрт; убијен је у Јајинцима 9. марта 1942. године.

Богдан Јаковљевић, политички комесар чете у 3. тамнавском и 1. посавском батаљону, ухваћен је док је ле-

жао под високом температуром крајем фебруара 1942. године у Новацима; пркосио је и изненадио противнике својим речима огорчења што директно служе окупатору; стрељан је 20. августа 1942. године у Јајинцима.

Богосав Миљковић, командир 4. чете 1. посавског батаљона, ухваћен је 30. децембра 1941. године у Орашцу, а стељан у Јајинцима, 5. марта 1942. године.

Најкасније су похватани борци из вода Посаво-тамнавског одреда који је штитио прилаз преко Колубаре, а касније се прикључио Сувоборском одреду. Тако је у току 19. и 20. марта Колубарски четнички одред ухватио 7 бораца тог вода, а међу којима Радосава Милашиновића из Вуковара, Иву Лончара свршеног матуранта из Миљковића (срез Винковачки), Петра Вељковића из Београда, Андрију Бецина из Обреновца, Милића Николића из Дучића и Богољуба Танасијевића.⁵⁴

Ево сведочења Богољуба Танасијевића:

»Тако смо дошли до села Пријездића где је, 18. марта 1942. године, издата наредба за извлачење из немачког обруча у мањим јединицама (по групама), да би се касније скупили код Медведника и Јабланика.

Све до овог момента смо деловали као целина - вод Тамнаваца у саставу чете Боре Миловановића. Од овог момента, разбивши се у мање групе, извлачили смо се из обруча. Неке групе су ту биле и заробљене. Са својом групом, у којој су били Бранко Милошевић, из Чучуга, Алекса Поповић, из Кршне Главе, Божа Тодоровић, из Докмира и Бранко Петровић, из Дебрца, кренуо сам у правцу Поћуте. Пошто у Поћути није било партизанских снага, како смо сазнали од наших симпатизера, већ само четника, одлучили смо да кренемо према Тамнави и да се тако, код својих познаника и родбине, прикријемо док не олиста шума. Убрзо смо, међутим, скоро сви били похватани.«⁵⁵

⁵⁴ *Зборник*, том I, књ. 3, стр. 413 и 414: Извештај Команде Српске државне страже од 21. 03. 1942. Министру унутрашњих послова Недићеве владе.

⁵⁵ Богољуб Танасијевић Боца, *Сећања бораца Ваљевског НОП одреда*, стр. 376.

У међувремену су Влада Аксентијевић, Буда Давидовић, Андрија Мaziњанин, Миладин Петровић и Веља Јеремић кренули као илегални политички радници из Планинице и Стигли у село Доњи Мушић. Одморили су се у кошари за стоку код неког домаћина који их није смео пустити у кућу. Снабдео их је храном и преко села Пепељевца довео до реке Колубаре, између Лајковца и Белог Брода. Непажљиво су прешли реку и стигли у село Јабучје, у кућу Савића. Домаћин их је дочекао као своје госте, нахранио, обезбедио преноћиште и показао пут за село Каленић. У том селу су имали познанике и пријатеље НОП, Живка Јевремовића. Код њега су без велике стрепње остали два дана и две ноћи. Очистили су одела од ваши, потпуно се окрепили и припремили за задатке.

Одржали су и два састанка ОК КПЈ и сачинили оријентациони план рада за формирање среских повереништава у срезовима Уб, Обреновац, Умка и Владимирци. Влада Аксентијевић је задужен да успостави везу са ПК КПЈ за Србију у Београду и са секретаром др Благојем Нешковићем. Договорили су се да Миладин Петровић и Веља Јеремић пођу у срез посавски (Умка) и да се сместе у Степојевцу или у неком суседном селу, да Влада Аксентијевић и Буда Давидовић крену ка Обреновцу, а Андрија Мaziњанин да остане у околини Каленића. Следећи сусрет је заказан за седам дана, у кући Живка Јевремовића у Каленићу.

Миладин Петровић и Веља Јеремић су се уз велики ризик и тешкоће пребацили у свој крај и кад су од симпатизера НОП-а дознали за стварну ситуацију на терену, одлучили су да се појединачно повуку у илегалност и ако буду могли, у заказано време да појединачно дођу у Каленић и о свему обавесте Владу Аксентијевића. Поред свих покушаја они се нису могли пробити у Каленић, заказаног дана и од тада су изгубили везу.

Андрија је одлучио да са Владом и Будом крене кроз села Тамнаве и да их отпрати у Посавину. Прво су свратили, ноћу у село Шарбане у кућу родитеља Предрага Јовића, студента. Подаци које су ту добили нису били

повољни. Речена им је истина: сва села су прекривена шпијунима, четницима који трагају за сваким илегалцем. Преноћили су и кренули у село Таково, код Пере Весића. Он их је срдачно примио. Кретање ноћу било је онемогућено и скопчано са многим тешкоћама и опасностима. Свуда су биле постављене непријатељске страже. Задржали су се седам дана у пријатељским кућама. Онда су кренули у село Трстеницу, у кућу оца Веселина Карића. Домаћин их је сакрио и обавестио о акцијама које предузима окупатор и његови помагачи у том селу и широј околини. Преноћили су, а затим се следеће ноћи пребацили у кућу Миливоја Давидовића у Стублинама, код породице Буда Давидовића. Укућани су се обрадовали што Буду виде живог и здравог. Познавали су добро и Владу. Задржавали су их да остану скривени, али они су ипак одлучили да крену на заказани састанак у Каленић. Како Миладин и Веља нису могли стићи одлучено је да Андрија ухвати везу са њима, а да Влада и Буда иду у Посавину и, када успоставе контакт са ПК КПЈ у Београду, да дођу у Каленић ради даљег договора око непосредних задатака.

Влада Аксентијевић и Буда Давидовић су стигли у село Лзубинић и сместили се у кућу Уроша и Милијана Павловића. Ту су наишли на идеално склониште, припремљено за Урошевог сина Милосава, предратног члана КПЈ, уколико се буде морао вратити кући. Влада их је обавестио да је Милосав жив и здрав и да је ступио у 1. пролетерску бригаду. Домаћини су их заустављали да ту остану колико желе.

- Нисам се вратио да се одмарам, него да окупљам људе за борбу - одговорио је Влада.

Из села Љубинића Влада и Буда су прешли у село Орашац и задржали се један дан у кући Животе Павловића. Затим су се упутили у село Грабовац. Ноћу, у 23. часа, ушли су у кућу Богољуба Михаиловића, чији је отац убијен од Немаца. Кућа је била тек оспособљена за живот после немачке паљевине. Ту су остали две ноћи. Влада је послао Чедомира Михаиловића у Обреновац да обавести његову помајку, Јелену Даду Аксентијевић, да је стигао у Грабовац и да му пошаље неке ствари за пре-

обуку, јер је намеравао да се преко Обреновца пребаци у Београд ради контакта са ПК КПЈ за Србију. Имао је обезбеђену уредну четничку легитимацију, коју је добио од Ваљевског одреда на име Петра Марковића који је погинуо код Лесковике. Богољуб Михаиловић га је одвратио од тих намера, плашећи се да га непријатељски војници не препознају и заробе. На то му је Влада одговорио:

- Неће, бога ми! Не бој се! Када сам ја доведе дошао, сада је већ лако... Ја сам сад сила, само да се убацам у Београд.⁵⁶

Чим је Чедомир Михаиловић кренуо у Обреновац, Влада и Буда су напустили кућу Богољуба Михаиловића, јер је постојала могућност да Чеду ухапсе и да под бабинама призна где се налазе. Решили су да се преселе у село Стублине где су имали обезбеђен илегални смештај. Међутим, ноћу су променили одлуку и свратили око поноћи у кућу Владиног кума Рајка Грујића из Грабовца. Закуцали су на прозор. Одговорио је Рајков син Живан и пошто је познао Владу по гласу, упутио га је у другу дворишну кућу. Ту су их послужили кафом и понудили вечером. Влада и Буда су се захвалили на понуди, а затим су дуго разговарали. Домаћини су се распитивали о мештанима који су били отишли у партизане. Са друге стране, Влада се интересовао за ситуацију у селу, да ли су се четници лоше понашали и ко се како држи од сељака.

За све време разговора домаћини су ковали план како да их похватају, о чему сведочи и изјава коју је Живан Грујић дао на саслушању у грабовачкој општини 28. фебруара 1942. године.

Тада је изјавио:

- Још док сам са њим разговарао, размишљао сам како ћемо да их похватамо и приведемо општинској власти.⁵⁷

⁵⁶ Сећање Богољуба Михаиловића, Матична библиотека »Влада Аксентијевић«, Обреновац и околина, стр. 141.

⁵⁷ Записник са саслушања Живана Грујића из Грабовца, 28. 02. 1942, Архив VII, фонд Милана Недића, Н-400, 19/1-7, к-27.

То је била и добра прилика да се заради 50.000 динара, са којом сумом је био уцењен овај истакнути посао-вски комуниста.⁵⁸

Преморени од пута Влада и Буда су легли да спавају. Нису ни слутили да могу бити издати. За то време отац и син су изашли из собе и договорили се да обавесте четнике.

- Потом сам изашао и пошао у моју собу - наставио је на саслушању Живан Грујић. Излазећи напоље из куће, повукао ме је отац за рукав да ће он доћи код мене, па се потом вратио у собу њима, говорећи им да је закључао врата. Отишао сам у своју собу и легао, чекајући оца. После два сата дошао је отац у моју собу и рекао да су поспали. Ја сам устао и отишао у кућу члана Управе Спасоје Мијатовића и известио га да се ова двојица налазе код мене и позвао га да са неким наоружаним људима дође те да се ови ухвате. Рекао сам им да буду обазриви и да ћу их ја сачекати, па сам се вратио у своје двориште и повезао псе, да не би насртали на људе када наиђу.⁵⁹

Спасоје Мијатовић је одвраћао Живана Грујића да то не тражи од њега, јер је Владу Аксентијевића познавао још као дете и касније, као честитог младића и одличног студента, кога поштују сва околна села, Обреновац, па и Београд. Живан је био упоран и запретио је да ће га он, ако Мијатовић не изврши задатак, лично пријавити вишој команди.

О току хватања Владе Аксентијевића и Буде Давидовића у запаснику са саслушања пише:

»После један сат наишао је члан Управе Спасоје Мијатовић са Милованом Прелићем и Божидаром Саватићем и сви су имали пушке. Сачекао сам их на авлији-капији и дао им машину (шибицу) да упале лампу када уђу. Они су потом отишли у собу, тамо упрли пушке и позвали их да се предају. Онај непознати (мисли се на Буду Давидовића - прим. аутора) покушао је да дохвати ре-

⁵⁸ Жарко Јовановић, *Народни херој Влада Аксентијевић*, Обреновац, 1974, стр. 116 и 118.

⁵⁹ Записник са саслушања Живана Грујића из Грабовца од 28. 02. 1942. Архив VII, фонд Милана Недића, Н-400, 19/1-7, к-27.

волвер који му је био испод јастука, али је у томе спречен, па су обадвојица ухваћени и везани».⁶⁰

Четници су одмах претресли исцрпљене и уморне заробљенике. Испод Владиног јастука нашли су пиштољ, док је други наћен у Будином копорану. У цепу Владиног капута наћено је око 50 метака и једна офанзивна бомба. Оба капута је Живанов отац још пре тога изнео у другу собу, јер је приметио да се у њима налази бомба и муниција.

Влада Аксентијевић и Буда Давидовић су убећивали четнике да их пусте и да ће, ако их предају Немцима, целога живота бити жигосани као издајници и слуге окупатора, да народноослободилачка борба мора победити. Међу четницима је било и колебања. Тако су их тек у зору везали и спровели за Обреновац.

Непријатељска штампа је на истакнутим местима тих дана писала о хватању »посавског политкома Аксентијевића«. Тако на пример квислиншки лист »Понедељник« од 2. марта 1942. године, доноси вест из Обреновца у којој се каже и ово:

»Када је дошао потпуни слом комунистичких банди у Посавини, Аксентијевић је покушао да се спасе и пребаци у неки други крај, где би сачекао пролеће на миру. Пошто му то није пошло за руком намеравао је да се помоћу разних легитимација, фалсификованих, убаци у Београд и да се као болестан смести у болницу. У овој намери кренуо је за Београд. Требало је да преноћи у Грабовцу и сматрао је да ће му бити најбоље ако сврати код свога кума. Али овај поштени и исправни грађанин није дозволио да се у његовој кући крије комунистички бандит, онај исти који је доскора палио посавска села, већ га је пријавио властима. Тако је, изненада, и последњи вођ комунистичких бандита у Посавини ухваћен».⁶¹

Аксентијевић и Давидовић су саслушани и тучени у Обреновцу, а затим спроведени у Ваљево и стрпани у ћелије. У истом затвору су се налазили и мучени су Добросав Симић, Света Поповић, Стеван Борота, Јосиф Мајер и други борци Посавског партизанског одреда. Сви они

⁶⁰ Исто, записник са саслушања.

⁶¹ Понедељак, 2. 03. 1942, Историјски архив Србије.

су били подвргнути најтежим тортурама које се не могу ни замислити. Смењивали су се експерти специјалне полиције из Београда, као и стручњаци немачког Гестапоа. Од почетка марта, па све до вешања, непријатељска штампа је скоро свакодневно доносила вести и друге написе о наводном признању и кајању Стевана Бороте, Јосифа Мајера, Света Поповића и Добросава Симића. Највише се говорило о Бороти. Износили су лажне доказе како је мучио и убијао сељаке. У ствари, потплатили су једног »сведока« који је говорио лажи о Бороти, иако га никада није видео ни познавао. Сва зверства недићевско-четничких војника у појединим селима приписивана су Бороти, Мајеру и осталим похватаним руководиоцима Посавског одреда. То су била смишљена и добро организована ратно-пропагандна и прихолошка средства застрашивања народа.

Дуго су Немци и Недићева влада решавали како и када да се изврши смртна казна над истакнутим борцима и командним кадром Посавског партизанског одреда. На крају је одлучено да се то учини истовремено у Обреновцу, Убу и Ваљеву. Требало их је казнити вешањем на трговима и притом натерати народ да у што већем броју то посматра, како би се постигло застрашивање. Не без разлога изабран је 27. март, дан када је народ Србије и Југославије рекао: Боље рат - него пакт! Боље гроб - него роб! Тада је срушен срамни тројни пакт и тако спречено увлачење Југославије у рат на страни фашистичких сила. »Нека то буде годишњица освете« - узвикнули су Немци и недићевци у исти глас. Била је то освета Немаца за први пораз у њиховом великом освајачком походу, који им је пореметио освајачке планове.

У циљу упознавања становништва са овим зверством Окружни начелник у Ваљеву, Драгомир Лукић, издао је посебно »Јавно саопштење« о извршењу смртних казни у Ваљеву, на Убу и у Обреновцу 27. марта 1942. године.

Одмазда је извршена и над многим другим партизанима. Спасео се само мањи број бораца, које непријатељ није успео да открије и пронађе. И многи грађани су затварани, прогањани, осуђивани. Велики број омладинаца и омладинки из Обреновца, Умке и Уба је хапшен због сарадње са јединицама Посавског партизанског одреда.

ЈАВНО САОПШТЕЊЕ!

СРБИ!

Ви сами знате и чујете о свирепом поступању комунистичких вођа

1. У Ваљеву:

Комунистички командир

Степан Борота

Јеврејин и политички комесар

Јозип Мајер

2. У Убу:

Комунистички командир

Драгољуб Симић

Света Поповић

3. У Обреновцу:

Политички комесар

Владимир Аксентијевић

Комуниста

Будимир Давидовић

Бандити су извршили безброј грозних убиства над немачким војницима, четницима, добровољцима, жандармама па чак и над невиним српском децом и женама. Они су они убијани на најсвијетлије начине. Бандити су чак прани гробари српског народа, јер су силом приморали под претњима мирно становништво у своје руке. *Оном терору је учинила крај немачка војна сила. Банде су растурене, а вође похатане.*

Као казна за учињена страховита недела биће

Јеврејин Мајер и Борота **у Ваљеву**

Симић и Поповић **у Убу**

Аксентијевић и Давидовић **у Обреновцу**

у петак, на дан 27 марта 1942 г. у 11 сати на ваљаршћу јавно обешени.

Окружни начелник
Драгомер М. Лукаћ

КОПИЈА ЈАВНОГ САОПШТЕЊА ОКРУЖНОГ НАЧЕЛНИКА У ВАЉЕВУ О
ИЗВРШЕЊУ СМРТНИХ КАЗНИ У ВАЉЕВУ, НА УБУ И У ОБРЕНОВЦУ

Из среза Тамнавског и Посавског похапшена су сва лица која су била у партизанским јединицама, као и сви симпатизери за које општински одбори нису гарантовали главом и имовином. Прогањања су била поштеђена само лица која су прешла у четничке или Недићеве одреде. У срезу тамнавском ухапшено је 127 лица, у срезу посавском 168. Хапшења су извршена само за два дана, од 16. фебруара у 18 часова до 18. фебруара у 6 часова, у споразуму са немачким и недићевским војним властима.⁶²

У исто време у срезу посавском (Умка) ухапшено је преко 120 лица.

Двадесеттрећег марта 1942. немачки командант Југоистока, генерал пионира Кунце, известио је немачку Врховну команду оружане силе да су у Србији разбијена жаришта устанка и да је у области Ваљева 714. дивизија, после вишедневног гоњења, разбила непријатељске трупе.⁶³

Разбијање Посавског или Посаво-тамнавског одреда било је болно и тешко за сваког његовог припадника. Један број људи из овог Одреда прешао је дуг пут у Београдском батаљону 1. пролетерске бригаде. Мањи број Тамнаваца борио се у редовима 2. пролетерске бригаде, а било је бораца и старешина који су и у другим јединицама НОВ и ПОЈ имали одређене дужности и обавезе до краја рата. Велики број заробљених интерниран је у логоре у Норвешкој, Немачкој, Пољској, Аустрији и Француској.

О узроцима разбијања Одреда овде ћемо изнети део извештаја инструктора ПК КПЈ за Србију при ОК КПЈ Ваљева - Милоша Минића, упућеног ПК КПЈ за Србију 20. маја 1942. године. Минић, уз остало, пише:

»Анализирајући све догађаје који су довели до распада одреда дошло се до неколико заједничких закључака о узроцима уништења одреда.

⁶² *Зборник*, том I, књ. 3, стр. 362.

⁶³ Архив VII, Микротека, 1У-3, сн. 1048-1052, Преглед ситуације на подручју Врховне команде Југоистока од 23. 03. 1942.

- 1) Јака концентрација непријатељских снага.
- 2) Пропуштен моменат да се сви одреди скупа пребаце и да проведу зиму у наслону на неке јаче партизанске снаге (то је могло да се учини крајем јануара), напр. у Босну.
- 3) Ова група одреда била је потпуно изолована, без сваке везе са другим одредима и са Партијом.
- 4) У великом делу Србије није било партизана, па је непријатељу била омогућена концентрација против наших снага.
- 5) Несташица муниције.
- 6) Погрешна одлука о упућивању одреда у своје крајеве где су били потпуно или делимично уништени. (У време извршења те одлуке још се могло покушати са пребацивањем у Босну, али ситуација у Босни није била команди позната).
- 7) Попуштање дисциплине и чврстине одреда у вези са гомилањем тешкоћа.
- 8) И због свега тога опадање моралне чврстине код партизана.

Тако је угушен привремено партизански покрет у западној Србији. Несумњиво је да је ово један наш крупан пораз.

У највећем делу Србије зацарила се недићевско-љотићевска реакција. Створио се великосрпски реакционарни издајнички центар. Народне масе су застрашене терором, какав наш народ није запамтио. Народ немилосрдно пљачкају окупатори и издајници. Сељачке масе у огромној већини мрзе издајнике, али их терор чини покорним. Сељаци помињу партизане са поштовањем и љубављу.⁶⁴

Један од узрока свакако је било и несналажење људи у Штабу одреда после пада Ужица, као и штабова батаљона и команди, чета и водова. Било је оданости, решености, али и недовољне самосталности у тражењу бољих излаза за очување бораца и одржање јединица. Слабости је било и у директивама Врховног штаба и ЦК КПЈ, као и код представника Главног штаба и ПК КПЈ за Србију, који су у јануару и фебруару 1942. године не-

⁶⁴ Зборник, том IX, књ. 1, стр. 294 и 295.

досредно били иовезани са групом одреда у западној Србији, где се налазио Посаво-тамнавски одред.

Врховном штабу и Главном штабу НОП одреда за Србију није била позната права ситуација на терену западне Србије и Шумадије после пада слободне територије Ужичке републике и повлачења целих или делова партизанских одреда са тог терена. О томе је друг Тито рекао следеће:

»Након повлачења већег дијела партизанских јединица из западне Србије, Шумадије и Поморавља у Санцак и у источну Босну и губитка слободне територије у тим крајевима, народноослободилачки покрет у Србији је запао у велику кризу. Међутим, у оцјенама Централног комитета КПЈ и Врховног штаба НОПОЈ крајем 1941. и почетком 1942. године, преовлађивало је увјерење да су те тешкоће привременог карактера и да ће се стање поправити релативно брзо, већ у току прољећа 1942. године, када јаче партизанске снаге буду тамо упућене. Такве, сувише оптимистичке оцјене о стању у Србији у то вријеме налазе се на више мјеста и у мојим списима, тј. у упутствима и информацијама које сам тада слао партијским форумима или појединим руководићим друговима. Те наше оцјене настале су првенствено на основу недовољно поузданих података о правом стању у Србији, пошто су наше везе с војним и партијским руководством која су остављена на терену биле прекинуте, а неке вијести које смо отуда добијали наводиле су нас на закључак да се ситуација није осјетније погоршала, па је и то потхрањивало наш оптимизам.

На основу таквих оцјена ми смо и одлучили да већ у току децембра 1941. године вратимо из Санцака неке наше јединице у Србију. Али то је било погрешно, јер се показало (што смо ми тек касније увидјели) да су окупаторске и квислиншке снаге, у које су се већ отворено били сврстали и четници Драже Михаиловића, у том тренутку биле далеко надмоћније него што смо мислили. Стога су те наше јединице - чије је људство и само жељељо да се тамо врати (разумије се да су свјеснији међу њима били спремни да дисциплиновано крену тамо куда буду упућени) да би се нашло на свом терену и помогло

народу - по повratку у Србнју наишле на велике тешкоће; биле су изложене страховитом гоњењу и трпјеле су велике губитке; од њих су се касније само појединци прикључили снагама при Врховном штабу у источној Босни. Била је то скупа цијена којом се плаћало искуство у борби за слободу«. ⁶⁵

Разбијањем партизанских јединица готово потпуно је уништен народноослободилачки покрет у том крају: скоро потпуно је уништена партијска организација и народноослободилачка власт, као и организације које су помагале народноослободилачку борбу.

Ипак, и поред разбијања Посавског тј. Посаво-тамнавског одреда и угушења НОБ-а код већине људи Посавине и Тамнаве и шире остала је да живи светла успомена на њихове синове који су били борци тог одреда. На том терену у току рата није могла израсти нова оружана јединица све до ослобођења, октобра 1944. године. Андрија Мазињанин и један број чланова СКОЈ-а и симпатизера КПЈ све време рата, и под најтежим условима, ширио је у народу веру у коначну победу.

⁶⁵ Јосип Броз Тито, *Сабрана дјела*, књ. 8, Београд, 1981, стр. 10 и 11.